

निर्वाचन आयोग, नेपाल
ELECTION COMMISSION, NEPAL

निर्वाचन विवाद निरूपण

प्रशिक्षण स्रोत पुस्तिका
२०७५

सत्र योजना (Session Plan)

तालीमको नाम : निर्वाचन सञ्चालन

सत्र : १ ?

सत्रको विषय : विवाद निरूपण संयन्त्र तथा अधिकार क्षेत्र

समय : १ घण्टा ३० मिनट

सत्रको उद्देश्य : यस सत्रको अन्तमा सहभागीहरु देहायका कार्य गर्न सक्षम हुनेछन ।

- क) नेपालमा निर्वाचन विवाद निरूपणको संयन्त्र बताउन
- ख) विवाद सुनुवाईको अधिकार क्षेत्र उल्लेख गर्न
- ग) निर्वाचन अधिकृतले सुनुवाई गर्ने कुनै १० वटा विवादका विषयहरु बताउन
- घ) मतदान अधिकृतले सुनुवाई गर्ने कुनै १० वटा विवादका विषयहरु बताउन

आवश्यक सामग्री: न्युजप्रिण्ट, मार्कर, ल्यापटप, प्रोजेक्टर, मास्किङ टेप, मेटाकार्ड

विषय बस्तु		क्रियाकलाप	विधि/तरीका	समय
मुख्य शिर्षक	उपशिर्षक			
क. सिक्ने वातावरणको सृजना		निर्वाचनको समय हुन सक्ने संभावित विवादहरु के के होलान ? भनि प्रश्न गर्ने सहभागीहरुबाट आएका उत्तरहरु टिपोट गर्ने ।		५ मिनट
ख. विषय वस्तुमा प्रवेश		सहभागीहरुबाट आएका उत्तरहरुसँग जोडदै यस सत्रमा निर्वाचन विवाद, हिंसा र कसुर तथा विवाद निरूपण संयन्त्र र अधिकार क्षेत्रको सम्बन्धमा छलफल गरिने जानकारी दिदै प्रस्तुति शुरु गर्ने ।	लघु प्रवचन	५ मिनट
ग. विस्तृत क्रियाकलाप				
अ. निर्वाचन विवाद, हिंसा र कसुरको सामान्य परिचय		सहजकर्ताले तयार गरेको पावर प्वाइण्ट प्रस्तुति मार्फत निर्वाचन विवाद, हिंसा र कसुरका सम्बन्धमा छलफल गर्ने । स्लाइडको फायल नाम ... र नं.	लघु प्रवचन	१० मिनट
आ. नेपालमा निर्वाचन विवाद निरूपण संयन्त्र		नेपालको सन्दर्भमा निर्वाचन विवादको सुनुवाई गर्ने संयन्त्र र निकाय कुन कुन होलान ? भनि प्रश्न गर्ने र सहभागीबाट आएका उत्तरहरु मध्ये मिल्दो जुल्दो उत्तरलाई जोडदै सहजकर्ताले आफुले तयार गरेको प्रस्तुतिको सामग्री प्रस्तुत गर्दै नेपालमा निर्वाचन विवाद निरूपणको संयन्त्र र निकायको सम्बन्धमा विस्तृत छलफल गर्ने । स्लाइडको फायल नाम ... र नं.	लघु प्रवचन	१० मिनट
इ. सुनुवाईको		निर्वाचन अधिकृतले निरूपण गर्नु पर्ने विषय के के होलान ? भनि प्रश्न गर्ने केहि सहभागीको उत्तर लिई सके पछि सहजकर्ताले आफुले तयार	लघु प्रवचन	२० मिनट

अधिकार क्षेत्र		गरेको प्रस्तुतिको सामग्री प्रस्तुत गर्दै विभिन्न तहगत संरचनाले सुनुवाई गर्न सक्ने विषय र अधिकार सम्बन्धमा विस्तृत रूपमा छलफल गर्ने । प्रस्तुतिको अवधिमा सके सम्म दोहोरो छलफल हुने वातावरण सृजना गर्ने । स्लाइडको फायल नाम ... र नं.		
इ. घटना अध्ययन		निर्धारित घटना अध्ययन गर्नका लागि ४/५ जना सहभागी रहने गरी समुह निर्माण गर्ने । हरेक समुहलाई एक एक वटा घटना गोप्य रूपमा उपलब्ध गराउने र यसमा हरेक समूहमा सामूहिक छफल गरी प्रस्तुत गर्नका लागि अनुरोध गर्ने ।	घटना अध्ययन	३० मिनट (छलफल ५ मिनट, तयारी ५ मिनट र प्रस्तुती तथा छलफल १५ मिनट)
घ. संक्षेपीकरण		निर्वाचन विवाद निरुपण संयन्त्र तथा अधिकार क्षेत्र सम्बन्धमा संक्षेप बताउने	प्रवचन	५ मिनट
ड. मूल्याङ्कन :		सहभागीहरुको बुझाई मापन गर्न देहायका प्रश्न गर्ने क) नेपालको सन्दर्भमा निर्वाचन विवाद निरुपण संयन्त्र कस्तो रहेको छ ? ख) निर्वाचन आयोगको अधिकार क्षेत्रमा रहेका कुनै ५ वटा विवादका विषयहरु के के होलान ? ग) निर्वाचन अधिकृतको अधिकार क्षेत्रमा पर्ने कुनै १० वटा विवादका विषयहरु के के होलान ? घ) अधिकृतको अधिकार क्षेत्रमा पर्ने कुनै १० वटा विवादका विषयहरु के के होलान ? सहभागीहरुमा केही जिज्ञासा भए राख्न अवसर दिने र नभए धन्यवाद दिई सत्र समापन गर्ने	प्रश्न उत्तर	५ मिनट

सत्र पछि सहजकर्ताको निष्कर्ष :

सहजकर्ताको नाम :

मिति:

सत्र योजना (Session Plan)

तालीमको नाम : निर्वाचन सञ्चालन

सत्र : २?

सत्रको विषय : निर्वाचन विवाद सुनुवाईको कार्यविधि, जनशक्ति व्यवस्थापन तथा प्रतिवेदन प्रणाली

समय : १ घण्टा ३० मिनट

सत्रको उद्देश्य : यस सत्रको अन्तमा सहभागीहरु देहायका कार्य गर्न सक्षम हुनेछन् ।

क) निर्वाचन विवादको सुनुवाई गर्दा अपनाउनु पर्ने कार्यविधि माथि छलफल गर्न

ख) निर्वाचन विवाद निरूपणमा जनशक्ति व्यवस्थापन र भूमिका उल्लेख गर्न

ग) निर्वाचन विवाद निरूपण र सो को प्रतिवेदन प्रणाली छलफल गर्न

आवश्यक सामग्री: न्युजप्रिण्ट, मार्कर, ल्यापटप, प्रोजेक्टर, मास्किङ्ग टेप, मेटाकार्ड

विषय बस्तु		क्रियाकलाप	विधि/तरीका	समय
मुख्य शिर्षक	उपशिर्षक			
क. सिक्ने वातावरणको सृजना		निर्वाचनको समयमा कसैले निर्वाचन सम्बन्धी गैरकानुनी कार्य गरेको भनि जिल्ला निर्वाचन कार्यालयमा निवेदन वा उजुरी पर्न आयो यस सन्दर्भमा निर्वाचन विवाद निरूपणका लागि हामीले अहिले सम्म गरेको अभ्यास के हो ? हामीले गरेको अभ्यास कतिको प्रभावकारी छ ? भनि प्रश्न गर्ने सके सम्म सबै सहभागीहरुलाई जवाफ दिन भन्ने र आएका उत्तर हरु सेतो पाटीमा टिप्पै जाने	प्रश्न उत्तर	५ मिनट
ख. विषय वस्तुमा प्रवेश		सहभागीहरुबाट आएका विभिन्न बिचारहरु मध्ये निर्वाचन विवाद निरूपण कार्यविधिले गरेको व्यवस्थासंग मिल्दो जुल्दो प्रक्रियामा जोड दिदै हामी यस सत्रमा निर्वाचन विवाद निरूपणको कार्यविधि, जनशक्ति व्यवस्थापन तथा प्रतिवेदन प्रणाली विषयमा छलफल गर्दैछौं भन्ने जानकारी दिदै सत्रमा प्रवेश गर्ने	लघु प्रवचन	५ मिनट
ग. विस्तृत क्रियाकलाप				
अ. सुनुवाईको कार्यविधि		चरण १ प्रत्येक सहभागीलाई निर्वाचन विवादको सुनुवाई गर्दा छुटाउनै नहुने कुनै ३/३ वटा कार्यविधि आफ्नो डायरीमा लेख्न अनुरोध गर्ने । सबैले लेखि सके पछि एउटा टेवलमा रहेका सभागीहरुले लेखेको विषय छलफल गर्न लगाई मिलेको जति एक मात्र र नमिलेको सबै एक जनाको डायरीमा लेख्न लगाउने त्यसपछि पुन एक टेवल र अर्को टेवलका सहभागीले तयार गरेको विषयमा छलफल गरी पहिले जसरी नै मिलेको र नमिलेको सबै लेख्न लगाउने यो क्रम सहभागीहरु दुई वटा समूहमा विभाजित नभए सम्म	हिउँ ठिके विधि (स्नोवलिंग)	२५ मिनट

		सञ्चालन गर्ने र दुई समुहमा विभाजित भएपछि लेखिएका बुँदाहरु न्युजप्रिण्टमा लेख्न लगाई दुबै समुहलाई प्रस्तुत गर्न लगाउने । चरण २ विवादको सुनुवाई गर्दा अपनाउनु पर्ने कार्यविधिका सम्बन्धमा आफुले तयार गरेको पावर पइण्ट प्रस्तुत गर्दै थप स्पष्ट पार्ने । स्लाइडको फायल नाम ... र नं.	लघु प्रवचन	३० मिनट
आ. जनशक्ति व्यवस्थापन		सहजकर्ता आफुले तयार गरेको पावर प्वइण्टको माध्यमबाट निर्वाचन विवाद निरुपणका लागि जनशक्ति व्यवस्थापन र प्रतिवेदन प्रणाली सम्बन्धमा विस्तृत छलफल गर्ने । स्लाइडको फायल नाम ... र नं.		१५ मिनट
घ. संक्षेपीकरण		निर्वाचन विवाद निरुपणमा अपनाउनु पर्ने सामान्य कार्यविधि र विशेष कार्यविधिगत प्रक्रिया, जनशक्ति व्यवस्थापन तथा प्रतिवेदन प्रणालीको सम्बन्धमा संक्षेप बताउने	प्रवचन	५ मिनट
ड. मूल्याङ्कन		सहभागीहरुको बुझाई मापन गर्न देहायका प्रश्न गर्ने क) निर्वाचन विवाद निरुपणका लागि क्रमबद्ध रुपमा अपनाउनु कार्यविधि के के होलान ? ख) हरेक संयन्त्रमा जनशक्ति कसरी व्यवस्थापन गरिन्छ ? ग) निर्वाचन विवादको सम्बन्धमा प्रतिवेदन बुझाउने तहगत संरचना कुन कुन हुन ? सहभागीहरुमा केही जिज्ञासा भए राख्न अवसर दिने र नभए धन्यवाद दिई सत्र समापन गर्ने	प्रश्न उत्तर	५ मिनट

सत्र पछि सहजकर्ताको निष्कर्ष :

सहजकर्ताको नाम :

मिति:

सत्र- १.... स्रोत सामग्री

१. निर्वाचन विवाद, हिंसा र कसुर

निर्वाचन विवाद	निर्वाचन व्यवस्थापन गर्दा निर्वाचन आयोग वा निर्वाचनसँग सम्बन्धित कर्मचारीहरु, राजनीतिक दल, उम्मेदवार वा तिनका कार्यकर्ता तथा शुभेच्छुक वा समर्थक, निर्वाचनसँग सम्बद्ध सरोकार राख्ने कुनै संघ संस्था वा व्यक्तिहरुले कार्य सम्पादन (काम, कारवाही, निर्णय वा प्रक्रिया) गर्ने सिलसिलामा उत्पन्न विवाद सम्झनु पर्दछ।
निर्वाचन विवादका प्रकृति	<ul style="list-style-type: none"> ● प्रशासकीय प्रकृतिका, ● आपराधिक प्रकृतिका, ● राजनीतिक वा कानुनी प्रकृतिका।
निर्वाचन हिंसा	<ul style="list-style-type: none"> ● बल जबरजस्ती, दबावपूर्ण, धम्कीपूर्ण, दुर्व्यवहारपूर्ण तथा अवैधानिक कार्य र व्यवहार। ● निर्वाचनको हरेक चरण तथा प्रकृतियामा भौतिक तथा मानसिक रुपमा क्षति पुऱ्याउछ ● स्वच्छ, निष्पक्ष र स्वतन्त्र प्रतिस्पर्धात्मक निर्वाचन प्रकृतियामा समेत आघात पुऱ्याउँछ ● निर्वाचनका समग्र प्रकृतिलाई नकरात्मक प्रभाव पार्न उद्यत हुन्छ। ● निर्वाचनलाई ढिलाई गर्ने प्रयत्न गर्नु ● मतदातालाई मतदाता नामावली नाम दर्ता गराउने कार्यमा अवरोध पुऱ्याउनु ● निर्वाचन प्रचारप्रसार कार्यमा अवरुद्ध गर्नु ● मतदातालाई मतदान गर्नबाट वञ्चित गर्नु ● मतगणना कार्यमा अवरोध पार्न खोज्नु ● नतिजालाई प्रभावित गर्न खोज्नु ● निर्वाचनमा विजेताको प्रतिस्पर्धात्मक दौडमा रहेका उम्मेदवारहरुलाई त्रसित पार्नु ● निर्वाचनलाई स्वच्छ, निष्पक्ष र विश्वासनीय रुपमा सम्पन्न गर्ने उद्देश्यले लागू गरिएको निर्वाचन आचार संहितालाई उल्लंघन गर्ने ● निर्वाचन हिंसाको प्रकृति र परिणाम मुलुकै पिच्छे फरक-फरक हुने ● निर्वाचन हिंसा (Electoral Violence) विश्वका हरेक विकसित तथा विकासोन्मुख मुलुकहरुमा विद्यमान छ।
अन्य मुलुकमा हुने निर्वाचन हिंसाका स्वरुपहरु	<ul style="list-style-type: none"> ● Shooting सुटिङ-गोली प्रहार ● Explosion विष्फोट ● Rebel Atrocity विद्रोह अत्याचार ● Murder/Ambush हत्या/विद्युतीय धराप

	<ul style="list-style-type: none"> ● Frustrated Homicide/Murder हत्या ● Harassment/Intimidation दुर्व्यवहार ● Burning/Arson आगजनी ● Abduction अपहरण ● Ballot Snatching मतपत्र च्यात्नु ● Encroachment कब्जा ● Others अन्य
नेपालमा निर्वाचन हिंसाको स्वरूप	<ul style="list-style-type: none"> ● भय त्रास फैलाउने ● कुटपिट र ढुङ्गामुढा गर्ने ● बम विस्फोटन, गोली प्रहार र हत्या ● आगजनी ● हातहतियारको प्रयोग ● निर्वाचन प्रचारप्रसारलाई विथोल्ने कार्य ● मतपत्र च्यात्ने तथा मतदान केन्द्र कब्जा ● निर्वाचन कार्यमा संलग्न कर्मचारीलाई प्रभाव पार्ने, वित्तीय वितरण ● अपहरण ● मतदातालाई धम्काउने ।
निर्वाचन पूर्वको चरण	<ul style="list-style-type: none"> ● (Pre-election phase) यस चरणमा निर्वाचन सुधारका कार्यहरु तथा रणनीतिक योजनाले निर्देश गरेका क्रियाकलापहरु प्रारम्भ गरिन्छ । ● निर्वाचन कानून, सांगठनिक सुधार, संस्थागत एवम जनशक्तिको क्षमताको अभिवृद्धि गरिन्छ । ● नेपालको सन्दर्भमा निर्वाचन हुने मितिभन्दा १ सय २० दिन भन्दा अगाडिको अवधि नै निर्वाचन पूर्वको चरण हो ।
निर्वाचन अवधिको चरण	<ul style="list-style-type: none"> ● (During election phase) निर्वाचन आयोग ऐन, २०७३ को दफा २ (भ) बमोजिम “निर्वाचन अवधि” भन्नाले निर्वाचन हुने मिति भन्दा १ सय २० दिन अगाडिदेखि निर्वाचनको अन्तिम परिणाम सार्वजनिक नभएसम्मको अवधि सम्भन्नुपर्छ । ● यस चरणमा निर्वाचनको लागि आवश्यक पर्ने निर्वाचन सामाग्रीको व्यवस्थापन, जनशक्तिको आंकलन र तालिम तथा मतपत्र छुपाई ढुवानी आदि गरिन्छ ।

	<ul style="list-style-type: none"> ● मतदान, मतगणना तथा परिणाम घोषणा गरी निर्वाचन सम्पन्न गरिन्छ ।
निर्वाचन पश्चातको चरण	<ul style="list-style-type: none"> ● (Post election phase) निर्वाचनको अन्तिम परिणाम सार्वजनिक भइसकेपछि यो चरणको प्रारम्भ हुन्छ । ● यस चरणमा सम्पन्न भएको निर्वाचनको समग्र मूल्याङ्कन गरि प्रतिवेदन तयार पारिन्छ । ● निर्वाचन पर्यवेक्षण संस्थाहरुको प्रतिवेदन प्राप्त हुन्छन् । ● सम्पन्न निर्वाचनमा देखिएका कमी कमजोरीहरु हटाउन रणनीतिक योजनाको निर्माण गरिन्छ ।
निर्वाचनको अवधिमा हुने निर्वाचन हिंसा	<ul style="list-style-type: none"> ● निर्वाचनसंग सम्बन्धित कानून तथा नीति निर्माण कार्यमा बाधा गर्नु, प्रभावित पार्नु, ● स्वतन्त्र रूपमा निर्णय गर्न नदिनु र धम्काउनु, ● निर्वाचन कार्यालय तथा सुरक्षा बललाई धम्काउनु, आक्रमण गर्नु, ● पत्रकारहरुलाई धम्काउनु दुर्व्यवहार गर्नु, ● सञ्चार माध्यमलाई निर्वाचनसम्बन्धी सूचना तथा शिक्षामूलक कार्य स्वतन्त्र रूपमा सम्प्रेषण गर्न नदिनु, ● धार्मिकस्थल, गुठी, पाटीपौवा, विद्यालय मठमन्दिर आदि जस्ता सार्वजनिक स्थानहरुमा त्रासपूर्ण वातावरण सिर्जना गर्नु, ● प्रहरी, गुप्तचर सेवा लगायतका सेवालाई अनुचित रूपमा प्रभावित पार्नु, अपहरण, धडपकड, जस्ता क्रियाकलापहरु संचालन गर्नु, ● निषेधित क्षेत्रको निषेधाज्ञा उल्लंघन गर्नु आदि ।
निर्वाचन प्रचारप्रसार)	<ul style="list-style-type: none"> ◆ प्रतिद्वन्दी समूहहरु बीच झडप, ◆ च्याली र उम्मेदवारहरु माथि आक्रमण, ◆ निर्वाचन निकायहरुमा आक्रमण, ◆ बम विष्फोट गर्नु/गराउनु, ◆ आचारसंहितालाई अतिक्रमण गर्नु, ◆ आकर्षक पोस्टर तथा पम्प्लेट टाँस्नु, ◆ राष्ट्रिय, अन्तर्राष्ट्रिय पर्यवेक्षकहरु माथि आक्रमण आदि ।
मतदानको दिन	<ul style="list-style-type: none"> ◆ मतदान केन्द्रमा आक्रमण तथा मतदान गर्ने कार्यमा अवरोध गर्नु,

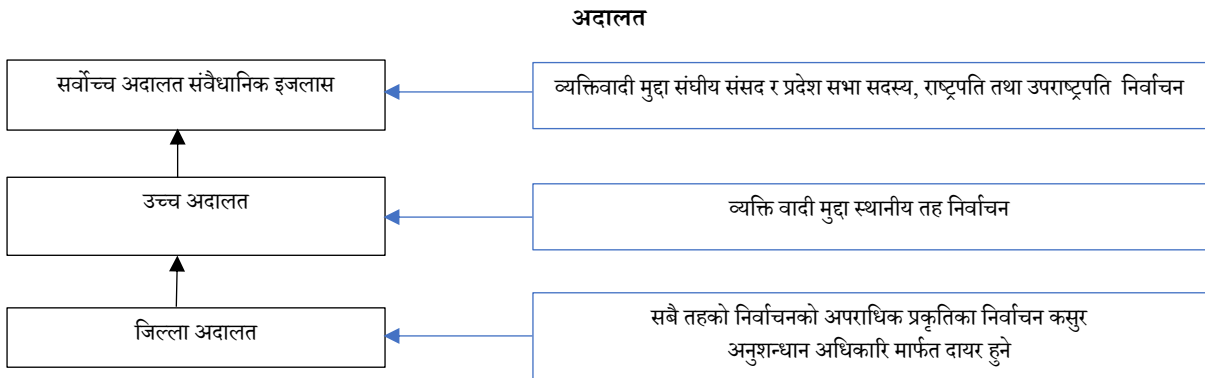
	<ul style="list-style-type: none"> ◆ मतदाताहरूलाई मतदान नगर्न अथवा आफ्नो पक्षमा मतदान गर्न दवाव दिनु जस्ता कार्यहरू गर्नु, ◆ मतदातालाई घरबाट मतदान केन्द्रसम्म जान नदिने,
निर्वाचन हिंसाका कर्ताहरू	<ul style="list-style-type: none"> ◆ निर्वाचन व्यवस्थापन निकाय, ◆ राजनीतिक दल, ◆ राजनीतिक दलका सहयोगी, ◆ कानून कार्यान्वयन गर्ने निकाय, ◆ सुरक्षा निकाय, ◆ विभिन्न सशस्त्र समूहहरू, ◆ अतिवादी समूह, ◆ यूवा तथा विद्यार्थी आन्दोलन आदि ।
निर्वाचन कसूर	<ul style="list-style-type: none"> ● निर्वाचन (कसूर र सजाय) ऐन, २०७३ अनुसार निर्वाचनको स्वच्छता, निष्पक्षता र विश्वसनीयतामा आँच आउने निर्वाचनको कार्य प्रकृत्यामा अवरोध गर्ने, प्रतिरोध गर्ने तथा निर्वाचनको अधिकारबाट बाञ्चित गर्नको लागि गर्ने कार्यहरू ।
निर्वाचन सम्बन्धी लिखत तथा निर्वाचन सामग्री सम्बन्धी कसूर	<ul style="list-style-type: none"> ● भ्रुष्टा विवरण तथा कागजात सहित मनोनयनपत्र पेश गर्न नहुने : ● निर्वाचन सामग्रीको प्रयोगमा बाधा पुऱ्याउन नहुने ● मतपत्रको दुरुपयोग गर्न नहुने : ● गैरकानूनी तवरले मतपत्र दिन वा लिन नहुने :
मतदान तथा मतगणना सम्बन्धी कसूर	<ul style="list-style-type: none"> ● मतदानको अधिकार बिना मतदान गर्न नहुने : ● पटक पटक मतदान गर्न नहुने : ● मत सङ्केत सार्वजनिक गर्न नहुने : ● मतदानको प्रक्रिया उल्लङ्घन गर्न नहुने : ● मतपत्र बाहेक मतपेटिकाभिन्न अन्य वस्तु खसाल्न वा राख्न नहुने : ● मतदान भएको मतपत्र विगार्न वा नष्ट गर्न नहुने : ● मतदान गर्न बाधा गर्न नहुने : ● गैर नेपाली नागरिकले मतदान गर्न नहुने : ● मतगणनास्थलमा अनधिकृत रुपमा प्रवेश गर्न नहुने :

	<ul style="list-style-type: none"> ● मतगणना सम्बन्धी सामग्री विगान वा नोक्सान गर्न नहुने : ● गलत ढङ्गले मतगणना गर्न नहुने ● हातहतियार साथमा लिएर हिँड्न वा प्रयोग गर्न नहुने : ● शान्ति भङ्ग गर्न नहुने :
निर्वाचनमा प्रभाव पार्ने सम्बन्धी कसूर	<ul style="list-style-type: none"> ● प्रभाव पार्न नहुने: निर्वाचनको सिलसिलामा उम्मेदवार वा निर्वाचन प्रतिनिधि वा अन्य कुनै व्यक्तिले कुनै उम्मेदवार वा मतदाता वा निजहरुमध्ये कसैको सरोकार वा स्वार्थ भएको कुनै व्यक्ति वा निर्वाचन अधिकृत वा निर्वाचनमा संलग्न कर्मचारीलाई कुनै किसिमको प्रभाव पार्न हुँदैन ● नगद वा जिन्सी दिन वा लिन नहुने :
निर्वाचन प्रचारप्रसारसम्बन्धी कसूर	<ul style="list-style-type: none"> ● प्रचारप्रसार गर्न नहुने : ● चरित्र हनन गर्न नहुने : ● निर्वाचनको प्रचारप्रसारमा गर्न नहुनेअन्य कार्य ● अनुचित ढङ्गलेसवारी साधनको प्रयोग गर्न नहुने : ● सरकारी कर्मचारी तथा सार्वजनिक सम्पत्तिको प्रयोग गर्न नहुने
निर्वाचन प्रचारप्रसारको आय-व्यय सम्बन्धी कसूर	<ul style="list-style-type: none"> ● आर्थिक सहयोग लिन नहुने : राजनीतिक दल, उम्मेदवार वा निर्वाचन प्रतिनिधिले निर्वाचन प्रचार प्रसारमा प्रचलित सङ्घीय कानून विपरित हुने गरी सरकारी वा सार्वजनिक निकाय वा गैरसरकारी संघ संस्थाबाट कुनै पनि प्रकारको आर्थिक सहयोग लिन हुँदैन । ● अन्य व्यक्तिबाट खर्च गराउन नहुने : राजनीतिक दल वा उम्मेदवारले निर्वाचन प्रचार प्रसारमा खर्च गर्दा अन्य व्यक्तिलाई खर्च गर्न लगाउन हुँदैन ● आयोगले तोकेको हदभन्दा बढी खर्च गर्न नहुने : ● निषेधित कार्यको लागि आर्थिक सहयोग लिन वा खर्च गर्न नहुने : ● निर्वाचन प्रचार प्रसारमा भएको आम्दानी र खर्चको विवरण बुझाउनु पर्ने :
अन्य कसूर तथा सजाय	<ul style="list-style-type: none"> ● गलत लिखतलाई मान्यता दिन नहुने : ● पदीय जिम्मेवारीबाट पन्छिन नहुने ● निर्वाचनको गोपनीयता भङ्ग गर्न नहुने : ● निर्वाचनमा प्रतिकूल असर पर्ने अन्य कार्य गर्न नहुने : ● उद्योग, मद्दत वा दुरुत्साहन गर्न नहुने

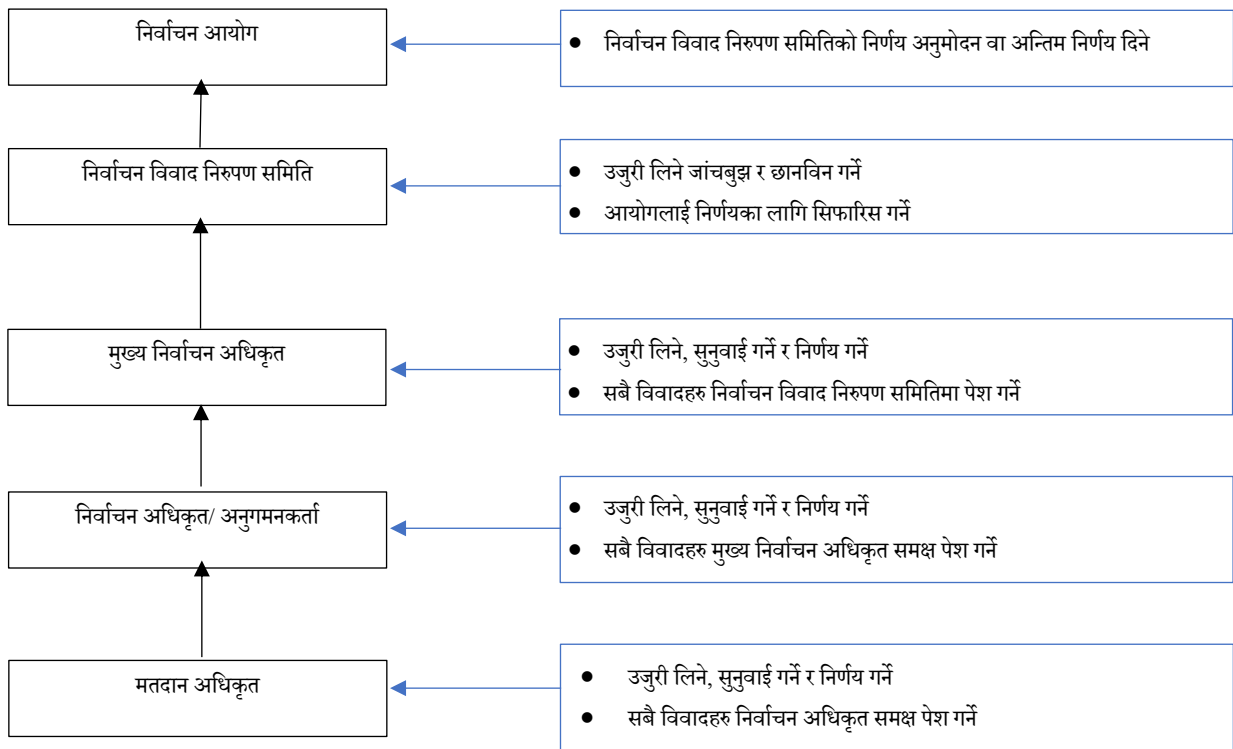
२. निर्वाचन विवाद निरूपण संयन्त्र

नेपालको सन्दर्भमा निर्वाचन सम्बन्धी कानूनहरूले मतदाता नामावली संकलन र दर्ता तथा निर्वाचनको समयमा निर्वाचन विवाद, हिंसा र कसुर हुन सक्ने विषयलाई मनन गरी यस्तो अवस्थामा हुन सक्ने विवादको सुनुवाई गर्ने विभिन्न संयन्त्रको व्यवस्था गरेको छ। यसरी गरिएको व्यवस्था अनुसार नेपालमा देहाय अनुसारको संयन्त्र रहने व्यवस्था रहेको छ।

निर्वाचनमा न्यायिक संयन्त्र

निर्वाचन आयोग नेपाल र मातहत

निर्वाचन विवादका सन्दर्भमा अदालतले न्यायिक निरूपण गर्दछ, भने निर्वाचन अयोगले अर्धन्यायिक निकायको रूपमा विवाद निरूपणको कार्य गर्ने कानुनी व्यवस्था रहेको छ। यसै सन्दर्भमा यहाँ अदालती संयन्त्रमा भन्दा पनि निर्वाचन आयोग मातहत रहने विवाद सुनुवाईको संयन्त्रका सम्बन्धमा उल्लेख गरिएको छ।

२.१ निर्वाचन आयोग र मातहतमा रहने निर्वाचन विवाद निरूपण संयन्त्र

निर्वाचन अयोग

- ऐनले निर्वाचन अयोगले सुनुवाई गर्ने भनि तोकिए दिएको असनुसारको विषयमा अन्तिम निर्णय आयोगले गर्ने छ ।

विवाद निरूपण समिति

- निर्वाचनको सञ्चालन, रेखदेख, निर्देशन र नियन्त्रणको क्रममा आई पर्ने उजुरी सम्बन्धमा जाँचबुझ तथा सिफारिस गर्न निर्वाचन आयोगमा देहाय बमोजिमको एक निर्वाचन विवाद निरूपण समिति रहनेछ :-

- (क) निर्वाचन आयुक्त (सम्बन्धित विषय हेर्ने) - संयोजक
 - (ख) सचिव, निर्वाचन आयोग - सदस्य
 - (ग) सचिव, कानून, न्याय तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय - सदस्य
 - (घ) सचिव, प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद कार्यालय - सदस्य
 - (ङ) सहसचिव, कानून तथा राजनीतिक दल व्यवस्थापन महाशाखा, निर्वाचन आयोग- सदस्य
 - (च) सहसचिव, निर्वाचन व्यवस्थापन महाशाखा, निर्वाचन आयोग- सदस्य
 - (छ) उपसचिव, ऐन, नियम तथा फैसला कार्यान्वयन शाखा, निर्वाचन आयोग- सदस्य
 - (ज) आयोगले तोकेको निर्वाचन विज्ञहरुमध्येबाट एक जना महिला सहित बढीमा तीन जना - सदस्य
 - (झ) उपन्यायाधिवक्ता, राजनीतिक दल व्यवस्थापन शाखा, निर्वाचन आयोग- सदस्य सचिव
- समितिले उजुरी सम्बन्धी कारवाही तथा निर्वाचन विवाद निरूपणका सन्दर्भमा सहयोगका लागि आवश्यकता अनुसार निर्वाचन विवाद निरूपण उपसमिति वा कार्यदल गठन गर्न सक्नेछ ।
 - समिति तथा उपसमिति वा कार्यदलको बैठकमा आवश्यकता अनुसार सम्बन्धित विषयका विज्ञ, कर्मचारी र अन्य व्यक्तिलाई आमन्त्रण गर्न सकिनेछ ।

समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार:-

- (क) आयोगको क्षेत्राधिकार भित्रका उजुरी वा निर्वाचन विवादका सन्दर्भमा जाँचबुझ तथा छानबिन गर्ने वा गराउने,
 - (ख) जाँचबुझ र छानबिनको आधारमा आयोगसमक्ष पेश गर्नुपर्ने देखिएका विषयमा आफ्नो राय सहितको सिफारिस पेश गर्ने,
 - (ग) उजुरी तथा निर्वाचन विवाद निरूपणको सन्दर्भमा मतदान अधिकृत वा निर्वाचन अधिकृत वा अनुगमनकर्ताले माग गरेको विषयमा आवश्यक निर्देशन दिने,
 - (घ) मतदान अधिकृत वा निर्वाचन अधिकृत वा अनुगमनकर्ताबाट आयोगको अधिकार क्षेत्रमा पर्ने भनि पेश भएका विवादहरु उपर आवश्यक जाँचबुझ तथा छानबिन गरी निर्णयका लागि सिफारिस सहित आयोग समक्ष पेश गर्ने,
 - (ङ) उजुरी तथा निर्वाचन विवाद निरूपणका सम्बन्धमा आयोगले तोके बमोजिमको अन्य कार्य गर्ने ।
- ऐनले निर्वाचन अयोगले सुनुवाई गर्ने भनि तोकिए दिएको असनुसारका विषय सम्बन्धमा समितिले जाँचबुझ तथा छानबिन गरी अन्तिम निर्णयको लागि सिफारिस सहित आयोगमा पेश गर्नु पर्दछ ।

निर्वाचन अधिकृत/ अनुगमन कर्ता

- ऐनले निर्वाचन अधिकृतले सुनुवाई गर्ने भनि तोकिएको विवाद निर्वाचन अधिकृतले सुनुवाई गर्नेछ ।
 - ऐनले अनुगमन कर्ताले सुनुवाई गर्ने गरी तोकिएको विवाद अनुगमन कर्ताले सुनुवाई गर्नेछ ।
 - निर्वाचन अधिकृत तथा अनुगमनकर्ता समक्ष प्राप्त उजुरी आफुले समाधान गर्न नमिल्लने भए तत्काल समिति समक्ष पेश गर्नु पर्नेछ ।
- निर्वाचनको समयमा निर्वाचन आयोगले खटाउने अनुगमनकर्ताले विशेषतः निर्वाचन आचारसंहिताको अनुगमन गर्ने र सो उपरको उजुरीमा सुनुवाई गर्ने गर्दछ । तथापी यो अधिकार निर्वाचन अधिकृतमा समेत रहने भएकोले निर्वाचन अधिकृतले सुनुवाई गर्ने केही विषय जस्तै उम्मेदवारको अयोग्यताको विषय र मतगणना सम्बन्धमा उत्पन्न विवाद बाहेकका अन्य विवादको सुनुवाईको अधिकार अनुगमनकर्तामा समेत रहेको हुन्छ ।

मतदान अधिकृत

- ऐनले मतदान अधिकृतले सुनुवाई गर्ने भनि तोकिएको विवाद मतदान अधिकृतले सुनुवाई गर्नेछ ।
- मतदान अधिकृत समक्ष प्राप्त उजुरी आफुले समाधान गर्न नमिल्लने भए तत्काल निर्वाचन अधिकृत समक्ष पेश गर्नु पर्नेछ ।

नामदर्ता अधिकारी/जिल्ला निर्वाचन अधिकारी

- ऐन बमोजिम मतदाता नामावली सम्बन्धी विवाद भनि तोकिएका विवाद प्रमुख नाम दर्ता अधिकारी वा नाम दर्ता अधिकारी वा सहायक नाम दर्ता अधिकारी वा अनुसन्धान अधिकारीले सुनुवाई र दायरी गर्नेछ ।
- प्रमुख नाम दर्ता अधिकारी वा नाम दर्ता अधिकारी वा सहायक नाम दर्ता अधिकारी वा अनुसन्धान अधिकारी समक्ष प्राप्त उजुरी आफुले समाधान गर्न नमिल्लने भए तत्काल आयोग समक्ष पेश गर्नु पर्नेछ ।

३. विवाद निरूपणको अधिकार क्षेत्र

३.१ निर्वाचन आयोगले सुनुवाई गर्नु पर्ने बिषयहरु

क्र.सं	कानून	बिषय	दण्ड सजाय
१	निर्वाचन आयोग ऐन, २०७३ दफा ९	उम्मेदवारको अयोग्यता सम्बन्धमा	अयोग्य भएको प्रमाणित भएमा उम्मेदवारी बदर हुने तर उजुरी परेको कारणले मात्र निर्वाचनको कार्यक्रममा प्रभाव नपर्ने
२	निर्वाचन आयोग ऐन, २०७३ दफा १०	निर्वाचनको कुनै काम वा मतदानको कामको निष्पक्षता र स्वतन्त्रतामा असर पुऱ्याउने काम भएको भनी परेको उजुरी वा सो सम्बन्धी जाँचबुझ प्रतिवेदनको आधारमा सम्बन्धित मतदान केन्द्रको मतदानको काम रद्द गर्ने सम्बन्धमा	यस्तो कार्य भएको ठहर भएमा मतदानको काम रद्द हुने
३	निर्वाचन आयोग ऐन, २०७३ दफा ४३	निर्वाचनको काममा खटिएको नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार वा स्थानीय तहको कर्मचारी, नेपाल सरकार वा प्रदेश सरकारको स्वामित्व वा नियन्त्रणमा रहेको वा नेपाल सरकारको अनुदानमा सञ्चालित संस्थाको कुनै कर्मचारी, सुरक्षाकर्मी, विश्वविद्यालय वा सामुदायिक विद्यालयको शिक्षक वा कर्मचारीले निर्वाचनको स्वतन्त्रता, स्वच्छता र निष्पक्षतामा आँच आउने कुनै काम गरेमा त्यस्तो कर्मचारी, सुरक्षाकर्मी वा शिक्षकलाई निर्वाचन सम्बन्धी निजको जिम्मेवारीबाट हटाउने र त्यस्तो कर्मचारी, सुरक्षाकर्मी वा शिक्षकलाई निलम्बन गर्नु पर्ने भएमा तत्काल निलम्बन गर्ने वा सम्बन्धित अख्तियारवाला समक्ष निलम्बनको लागि सिफारिस गर्ने सम्बन्धमा	सेवा शर्त सम्बन्धी कानून बमोजिम कारवाही हुने
४	निर्वाचन आयोग ऐन, २०७३ दफा ४४	निर्वाचनको काममा नियुक्त गरिएका, खटाइएका वा तोकिएका वा आयोगको निर्देशन पालना गर्नु पर्ने कर्तव्य भएका कुनै निजामती कर्मचारी, सुरक्षाकर्मी वा नेपाल सरकार वा प्रदेश सरकार वा स्थानीय तहको कर्मचारी वा नेपाल सरकार वा प्रदेश सरकारको स्वामित्व वा नियन्त्रणमा रहेको वा नेपाल सरकारको अनुदानमा सञ्चालित संस्थाको कर्मचारीले कामको सिलसिलामा प्रचलित कानून वा निर्देशनको जानी-जानी उल्लङ्घन हुने गरी वा बर्दानियतले कुनै काम गरेमा वा निर्वाचनको निष्पक्षतामा असर पर्ने काम गरेमा	सेवा शर्त सम्बन्धी कानून बमोजिम कारवाही हुने
५	निर्वाचन आयोग ऐन, २०७३ दफा ४९	सरकारी, अर्धसरकारी निकाय वा संस्था, निजी क्षेत्र वा गैरसरकारी संस्था, राजनीतिक दल तथा त्यसका पदाधिकारी, मतदाता, उम्मेदवार र निजको प्रतिनिधि, निर्वाचनको प्रचार-प्रसार तथा अनुगमनमा संलग्न व्यक्तिले आयोगले जारी गरेको निर्देशन उल्लङ्घन गरेमा	एक लाख रुपैयाँसम्म जरिवाना गर्न सक्ने
६	प्रतिनिधि सभा तथा प्रदेश सभा सदस्य निर्वाचन ऐन, २०७४ दफा १४	दोहोरो उम्मेदवारी दिएमा	ठहर भएमा उम्मेदवारी बदर हुने
७	प्रतिनिधि सभा तथा प्रदेश सभा सदस्य निर्वाचन ऐन, २०७४ दफा २९ को उपदफा (४) र (५)	योग्यता नपुगेको व्यक्तिको नाम उम्मेदवारको बन्दसूचीबाट हटाउने सम्बन्धमा	ठहर भएमा उम्मेदवारको नाम बन्दसूचीबाट हटाइने
८	स्थानीय तह निर्वाचन ऐन, २०७३ को दफा २६ को उपदफा (४), प्रतिनिधि सभा तथा प्रदेश सभा सदस्य	दलको उम्मेदवारलाई निर्वाचन चिन्ह प्रदान गरी सकेपछि त्यस्तो उम्मेदवारले आफ्नो दल त्याग गरेमा वा अर्को दलमा प्रवेश गरेमा र त्यस्तो उम्मेदवार निर्वाचित भई सम्बन्धित दलले प्रमाण सहित उजुरी दिएमा	ठहर भएमा सदस्यता खारेज हुने

	निर्वाचन ऐन, २०७४ दफा ३१ को उपदफा (४) र राष्ट्रिय सभा सदस्य निर्वाचन ऐन, २०७५ को दफा २६ को उपदफा (५)		
९	स्थानीय तह निर्वाचन ऐन, २०७३ को दफा ४१ को उपदफा (३) प्रतिनिधि सभा तथा प्रदेश सभा सदस्य निर्वाचन ऐन, २०७४ दफा ४६ को उपदफा (३), राष्ट्रपति तथा उपराष्ट्रपतिको निर्वाचन सम्बन्धी ऐन, २०७४ को दफा ४१ को उपदफा (३) र राष्ट्रिय सभा सदस्य निर्वाचन ऐन, २०७५ को दफा ४३ को उपदफा (३)	मतदान केन्द्रको अनधिकृत कब्जा भएकोमा त्यस्तो मतदान केन्द्रको मतदान रद्द गर्ने सम्बन्धमा	पुष्टि भएमा मतदानको कार्य रद्द हुने
१०	स्थानीय तह निर्वाचन ऐन, २०७३ को दफा ४९, प्रतिनिधि सभा तथा प्रदेश सभा सदस्य निर्वाचन ऐन, २०७४ दफा ५४, राष्ट्रपति तथा उपराष्ट्रपतिको निर्वाचन सम्बन्धी ऐन, २०७४ को दफा ५० र राष्ट्रिय सभा सदस्य निर्वाचन ऐन, २०७५ को दफा ५२	मतगणना पुरा हुनुभन्दा पहिले कुनै मतदान केन्द्रमा प्रयोग गरिएको मतपत्र, मतपत्र रहेको मतपेटिका निर्वाचन अधिकृतको नियन्त्रणबाट गैरकानूनी तवरले अन्यत्र लिएमा वा खोलिएमा वा नोक्सान गरिएमा वा तोडफोड गरिएमा वा हराएमा वा दुर्घटनावश नोक्सान भएमा निर्वाचन अधिकृतले मतगणनाको कार्य स्थगित गरी आयोगलाई प्रतिवेदन दिएकोमा त्यस्तो घटनाको जाँचबुझ गर्न खटाइएको आयुक्त वा अनुगमन टोलीको प्रतिवेदनको आधारमा आयोगले त्यस्तो मतदान केन्द्रको मतदान अवैध घोषणा गर्ने र पुनः मतदान गर्ने मिति र समय तोक्न निर्देशन दिने सम्बन्धमा	पुष्टि भएमा मतगणनाको कार्य रद्द हुने र सम्बन्धित मतदान केन्द्रमा पुनः मतदान हुने
११	स्थानीय तह निर्वाचन ऐन, २०७३ को दफा ५०, प्रतिनिधि सभा तथा प्रदेश सभा सदस्य निर्वाचन ऐन, २०७४ दफा ५५, राष्ट्रपति तथा उपराष्ट्रपतिको निर्वाचन सम्बन्धी ऐन, २०७४ को दफा ५१ र राष्ट्रिय सभा सदस्य निर्वाचन ऐन, २०७५ को दफा ५३	मतगणना स्थलको अनधिकृत कब्जा भएमा निर्वाचन अधिकृतले मतगणनाको कार्य तत्काल स्थगित गरी त्यसको प्रतिवेदन आयोगलाई दिएकोमा त्यस्तो घटनाको जाँचबुझ गर्न खटाइएको आयुक्त वा अनुगमन टोलीको प्रतिवेदनको आधारमा सो कब्जाबाट असर परेको मतदान केन्द्रहरूको सम्पूर्ण मतपत्र अवैध घोषणा गरी मतदान रद्द गर्ने सम्बन्धमा	पुष्टि भएमा मतगणनाको कार्य रद्द हुने र सम्बन्धित मतदान केन्द्रमा पुनः मतदान हुने
१२	स्थानीय तह निर्वाचन ऐन, २०७३ को दफा ५१ को खण्ड (ड), प्रतिनिधि सभा तथा प्रदेश सभा सदस्य निर्वाचन ऐन, २०७४ स दफा ५६ को खण्ड (ठ), राष्ट्रपति तथा उपराष्ट्रपतिको निर्वाचन सम्बन्धी ऐन,	बदर हुने मतपत्र तोक्ने सम्बन्धमा	आयोगले तोके बमोजिम हुने

	२०७४ को दफा ५२ को खण्ड (ठ) र राष्ट्रिय सभा सदस्य निर्वाचन ऐन, २०७५ को दफा ५४ को खण्ड (ठ)		
१३	स्थानीय तह निर्वाचन ऐन, २०७३ को दफा ६९, प्रतिनिधि सभा तथा प्रदेश सभा सदस्य निर्वाचन ऐन, २०७४ दफा ७८, राष्ट्रपति तथा उपराष्ट्रपतिको निर्वाचन सम्बन्धी ऐन, २०७४ को दफा ६७ र राष्ट्रिय सभा सदस्य निर्वाचन ऐन, २०७५ को दफा ७१	कुनै निर्वाचन अधिकृतले संविधान, निर्वाचन सम्बन्धी कानून र आयोगले दिएको निर्देशन विपरित कार्य गरेमा आयोगले त्यस्तो निर्वाचन अधिकृतको नियुक्ति बदर गरी अर्को निर्वाचन अधिकृत नियुक्त गर्ने वा विभागीय कारवाहीको लागि सम्बन्धित निकायमा लेखी पठाउने सम्बन्धमा	सेवा शर्त सम्बन्धी कानून बमोजिम कारवाही हुने
निर्वाचन कसुर			
क्र.सं.	कानून	बिषय	दण्ड सजाय
१४	निर्वाचन (कसुर तथा सजाय) ऐनको दफा १७	निर्वाचन अधिकृत वा मतगणनामा संलग्न कुनै कर्मचारीले कुनै मत सदर मत हो भन्ने विश्वास गर्न सकिने मनासिब आधार र कारण हुँदाहुँदै त्यस्तो मतगणना नगरेमा वा कुनै मत सदर मत होईन भनी विश्वास गर्न सकिने मनासिब आधार र कारण हुँदाहुँदै त्यस्तो मतगणना गरेमा	निजको सेवा शर्त सम्बन्धी कानून बमोजिम कारवाही हुने
१५	निर्वाचन (कसुर तथा सजाय) ऐनको दफा २४ को उपदफा (१)	निर्वाचनको प्रचार प्रसार गर्ने उद्देश्यले आयोगले तोकेको आकार र रङ्गको सामान्य पर्चा वितरण गर्न बाहेक कुनै प्रकारको पोष्टर, भित्ते लेखन, तुल, ब्यानर, डिजिटल डिस्प्ले छापेमा छपाएमा वा प्रयोग गरे वा गराएमा	२५ हजार रुपैयाँ सम्म जरिवाना गर्न सक्ने
१६	निर्वाचन (कसुर तथा सजाय) ऐनको दफा २४ को उपदफा (२)	निर्वाचन सम्बन्धी प्रचार प्रसारको लागि कुनै पनि धार्मिक, पुरातात्विक, ऐतिहासिक, सरकारी, सार्वजनिक वा निजी भवन, स्मारक, पर्खाल वा बनोटमा कुनै पर्चा टाँसेमा वा टाँस्न लगाएमा वा लेखेमा वा लेख्न लगाएमा	२५ हजार रुपैयाँ सम्म जरिवाना हुने
१७	निर्वाचन (कसुर तथा सजाय) ऐनको दफा २४ को उपदफा (३)	निर्वाचन सम्बन्धी प्रचार प्रसारको लागि पर्चा तयार गर्दा मुद्रण गर्ने छापाखानाको तथा मुद्रण गर्न लगाउनु पर्नेछ राजनीतिक दल वा व्यक्तिको नाम र ठेगाना उल्लेख नगरी तयार गरेमा	२५ हजार रुपैयाँ सम्म जरिवाना गर्न सक्ने
१८	निर्वाचन (कसुर तथा सजाय) ऐनको दफा २४ को उपदफा(४)	निर्वाचनको प्रचार प्रसार गर्ने उद्देश्यले गरिने सभा वा भेलामा वा त्यस्तो सभा वा भेलाको लागि सूचना प्रवाह गर्ने प्रयोजनका लागि बाहेक अन्यत्र साउण्ड सिस्टमको प्रयोग गरेमा	२५ हजार रुपैयाँ सम्म जरिवाना गर्न सक्ने
१९	निर्वाचन (कसुर तथा सजाय) ऐनको दफा २४ को उपदफा (५)	मतदान हुने दिनभन्दा अठ्चालीस घण्टा अघिदेखि मतगणनाको काम पूरा नभएसम्म कुनै उम्मेदवार वा राजनीतिक दलको पक्ष वा विपक्षमा मतदान गर्ने वा नगर्ने उद्देश्यले सभा बोलाएमा वा आयोजना गरेमा, जुलुस निकालेमा वा नाराबाजी गरेमा तथा अन्य कुनै पनि प्रकारले प्रचार प्रसार गरे वा गराएमा	२५ हजार रुपैयाँ सम्म जरिवाना गर्न सक्ने
२०	निर्वाचन (कसुर तथा सजाय) ऐनको दफा २४ को उपदफा (६)	उम्मेदवार वा निर्वाचन प्रतिनिधि वा अन्य कुनै व्यक्तिले आयोगको मर्यादामा प्रतिकूल असर पुग्ने गरी प्रचार प्रसार गरेमा	२५ हजार रुपैयाँ सम्म जरिवाना गर्न सक्ने

२१	निर्वाचन (कसुर तथा सजाय) ऐनको दफा २४ को उपदफा ८	राजनीतिक दल, उम्मेदवार, निर्वाचन प्रतिनिधि वा अन्य कुनै व्यक्तिले पर्चा, पोष्टर, भित्ते लेखन, तुल, ब्यानर, डिजिटल डिस्प्ले प्रयोग गरे वा गराएकोमा सम्बन्धित अधिकारीले त्यस्तो पर्चा, पोष्टर, भित्ते लेखन, तुल, ब्यानर, डिजिटल डिस्प्ले जफत गरी त्यस्तो पर्चा, पोष्टर, भित्ते लेखन, तुल, ब्यानर, डिजिटल डिस्प्ले प्रयोग गरेको स्थानलाई दुरुस्त बनाई राख्न निर्देशन दिएकोमा त्यस्तो निर्देशन को पालना नगरेमा	२५ हजारमा थप २५ हजार रुपैयाँ सम्म जरिवाना गरी त्यस्तो सामग्री हटाउँदा लागेको खर्च समेत असुल उपर गर्न सक्ने
२२	निर्वाचन (कसुर तथा सजाय) ऐनको दफा २५ को उपदफा (१)	निर्वाचनको प्रचार प्रसारको सिलसिलामा कुनै राजनीतिक दल वा उम्मेदवार वा निर्वाचन प्रतिनिधि वा अन्य कुनै व्यक्तिले आयोगले तोकेको सङ्ख्या भन्दा बढी र आयोग वा निर्वाचन अधिकृतले अनुमति दिएको बाहेक अन्य सवारी साधन प्रयोग गरे वा गराएमा	२५ हजार रुपैयाँ सम्म जरिवाना गर्न सक्ने
२३	निर्वाचन (कसुर तथा सजाय) ऐनको दफा २५ को उपदफा (२)	निर्वाचनको प्रचार प्रसारको सिलसिलामा कुनै राजनीतिक दल वा उम्मेदवार वा निर्वाचन प्रतिनिधि वा अन्य कुनै व्यक्तिले नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार, स्थानीय तह, नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार वा स्थानीय तहको स्वामित्व भएको संस्था वा कुनै शिक्षण संस्था वा गैरसरकारी संस्थाको सवारी साधन प्रयोग गरे वा गराएमा	२५ हजार रुपैयाँ सम्म जरिवाना गर्न सक्ने
२४	निर्वाचन (कसुर तथा सजाय) ऐनको दफा २५ को उपदफा (३)	कुनै पनि राजनीतिक दल वा उम्मेदवार वा निर्वाचन प्रतिनिधि वा अन्य कुनै व्यक्तिले निर्वाचन प्रचार प्रसारको सिलसिलामा कुनै सवारी साधनको प्रयोग गरी च्याली गरे वा गराएमा	२५ हजार रुपैयाँ सम्म जरिवाना गर्न सक्ने
२५	निर्वाचन (कसुर तथा सजाय) ऐनको दफा २५ को उपदफा ५	निर्वाचनको प्रचार प्रसारको सिलसिलामा नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार, स्थानीय तह, नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार वा स्थानीय तहको स्वामित्व भएको संस्था वा कुनै शिक्षण संस्था वा गैरसरकारी संस्थाको सवारी साधन कुनै राजनीतिक दल वा उम्मेदवार वा निर्वाचन प्रतिनिधि वा अन्य कुनै व्यक्तिलाई प्रयोग गर्न दिएमा	विभागीय कारवाही हुने
२६	निर्वाचन (कसुर तथा सजाय) ऐनको दफा २६ को उपदफा (१)	निर्वाचनको प्रचार प्रसारको सिलसिलामा कुनै राजनीतिक दल वा उम्मेदवार वा निर्वाचन प्रतिनिधि वा सार्वजनिक पद धारण गरेका व्यक्ति वा अन्य कुनै व्यक्तिले सरकारी कर्मचारी तथा सार्वजनिक सम्पत्तिको प्रयोग गरे वा गराएमा	५० हजार रुपैयाँ सम्म जरिवाना गर्न सक्ने
२७	निर्वाचन (कसुर तथा सजाय) ऐनको दफा २६ को उपदफा (४)	कुनै अधिकारीले नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार, स्थानीय तह वा नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार वा स्थानीय तहको स्वामित्व भएको संस्थाको सम्पत्ति निर्वाचन प्रचार प्रसारको लागि प्रयोग गर्न दिएमा	विभागीय कारवाही हुने
२८	निर्वाचन (कसुर तथा सजाय) ऐनको दफा २७ को उपदफा (१)	कुनै राजनीतिक दल, उम्मेदवार वा निर्वाचन प्रतिनिधिले निर्वाचन प्रचार प्रसारमा प्रचलित सङ्घीय कानून विपरीत हुने गरी सरकारी वा सार्वजनिक निकाय वा गैरसरकारी संघ संस्थाबाट कुनै पनि प्रकारको आर्थिक सहयोग लिएमा वा गैरसरकारी संस्थाले त्यस्तो आर्थिक सहयोग दिएमा	१ लाख रुपैयाँ सम्म जरिवाना गर्न सक्ने
२९	निर्वाचन (कसुर तथा सजाय) ऐनको दफा २७ को उपदफा (३)	सरकारी वा सार्वजनिक निकायको सम्बन्धित अधिकारीले निर्वाचन प्रचार प्रसारको लागि आर्थिक सहयोग दिएमा	विभागीय कारवाही हुने
३०	निर्वाचन (कसुर तथा सजाय) ऐनको दफा २७ को उपदफा (४)	राजनीतिक दल, उम्मेदवार वा व्यक्तिले सरकारी वा सार्वजनिक निकाय वा गैरसरकारी संघ संस्थाबाट कुनै पनि प्रकारको आर्थिक सहयोग लिने राजनीतिक दल, उम्मेदवार वा निर्वाचन प्रतिनिधिलाई त्यस्तो रकम फिर्ता गर्न आयोगले दिएको निर्देशन पालना नगरेमा	त्यस्तो रकम सरकारी बाँकी सरह असुल उपर गरी सोही बराबरको रकम जरिवाना हुने

३१	निर्वाचन (कसुर तथा सजाय) ऐनको दफा २८	राजनीतिक दल वा उम्मेदवारले आफ्नो निर्वाचन प्रतिनिधि मार्फत खर्च गर्ने बाहेक निर्वाचन प्रचार प्रसारमा खर्च गर्दा अन्य व्यक्तिलाई खर्च गर्न लगाएमा	२५ हजार रुपैयाँ सम्म जरिवाना गर्न सक्ने
३२	निर्वाचन (कसुर तथा सजाय) ऐनको दफा २९	राजनीतिक दल वा उम्मेदवारले निर्वाचन प्रचार प्रसारमा निर्वाचन सम्बन्धी प्रचलित सङ्घीय कानून बमोजिम तोकिएको निर्वाचन खर्चको हदभन्दा बढी खर्च गरे वा गराएमा	त्यसरी भएको खर्च बराबरको रकम जरिवाना गर्न सक्ने
३३	निर्वाचन (कसुर तथा सजाय) ऐनको दफा ३०	कुनै राजनीतिक दल वा उम्मेदवारले निर्वाचन प्रचार प्रसार अभियानमा ऐन वा निर्वाचन सम्बन्धी प्रचलित सङ्घीय कानून वा निर्वाचन आचार संहिताले निषेध गरेको काम कारवाही गर्न वा गराउनका लागि कुनै प्रकारले आर्थिक सहयोग लिएमा वा त्यस्तो काम कारवाहीको लागि खर्च गरे वा गराएमा	गरेको आम्दानी वा खर्च बराबरको रकम जरिवाना गर्न सक्ने यसरी गरेको जरिवाना ६ महिना सम्म नबुझाउनेलाई बढीमा ६ वर्ष सम्म कुनै पनि निर्वाचनमा उम्मेदवार हुन अयोग्य घोषित गर्न सक्ने
३४	निर्वाचन (कसुर तथा सजाय) ऐनको दफा ३१ को उपदफा (१)	राजनीतिक दल वा उम्मेदवारले निर्वाचन प्रचार प्रसारमा भएको आम्दानी र खर्चको विवरण आयोगले तोकेको कार्यालयमा नबुझाए	खर्च बराबरको रकम वा ५ लाख जुन बढी हुन्छ सो बराबरको जरिवाना गर्न सक्ने (निर्वाचन आयोग ऐन, २०७३ दफा २६ उपदफा २)
३५	निर्वाचन (कसुर तथा सजाय) ऐनको दफा ३१ को उपदफा (२)	राजनीतिक दल वा उम्मेदवारले निर्वाचन प्रचार प्रसारमा भएको आम्दानी र खर्चको विवरण आयोगले तोके बमोजिम सार्वजनिक नगरेमा	खर्च बराबरको रकम वा ५ लाख जुन बढी हुन्छ सो बराबरको जरिवाना गर्न सक्ने (निर्वाचन आयोग ऐन, २०७३ दफा २६ उपदफा २)
३६	निर्वाचन (कसुर तथा सजाय) ऐनको दफा ३१ को उपदफा (४)	समयभित्र निर्वाचन खर्चको विवरण सार्वजनिक नगर्ने राजनीतिक दल वा उम्मेदवारलाई आयोगले मनासिब समय तोक्यो त्यस्तो विवरण सार्वजनिक गर्न दिएको निर्देशन पालना नगरेमा	१५ हजार रुपैया जरिवाना तोकिएको सार्वजनिक गर्न आदेश दिन सक्ने
३७	निर्वाचन (कसुर तथा सजाय) ऐनको दफा ३२	निर्वाचन अधिकृत, मतदान अधिकृत वा निर्वाचनमा संलग्न कर्मचारीले कुनै लिखत, कागजात, अभिलेख वा विवरण भुट्टा हो भन्ने मनासिब आधार र कारण हुँदाहुँदै त्यस्तो लिखत, कागजात वा अभिलेखलाई कानून बमोजिमको प्रयोजनका लागि मान्यता दिएमा	सेवा शर्त सम्बन्धी कानून बमोजिम कारवाही हुने
३८	निर्वाचन (कसुर तथा सजाय) ऐनको दफा ३३	निर्वाचन अधिकृत, मतदान अधिकृत वा निर्वाचनमा संलग्न कर्मचारी वा सुरक्षाकर्मी वा आयोगबाट खटाइएको अनुगमनकर्ता आफ्नो पदीय जिम्मेवारीबाट पन्छिएमा	सेवा शर्त सम्बन्धी कानून बमोजिम कारवाही हुने
३९	निर्वाचन (कसुर तथा सजाय) ऐनको दफा ३४ को उपदफा (१)	निर्वाचन अधिकृत, मतदान अधिकृत, निर्वाचनमा संलग्न कर्मचारी, अनुगमनकर्ता, सुरक्षाकर्मी र कानून बमोजिम निर्वाचनको कुनै काममा खटिएको, प्रतिनिधित्व गरिरहेको वा सघाउ पुऱ्याइरहेको कुनै व्यक्तिले निर्वाचनको कामको सन्दर्भमा आफूलाई प्राप्त जानकारी कानून बमोजिमको अवस्थामा बाहेक अन्य कुनै व्यक्तिलाई दिएमा, अभिव्यक्त गरेमा वा प्रकट गरेमा	२५ हजार रुपैयाँ सम्म जरिवाना गर्न सक्ने तर कर्मचारीको हकमा सेवा शर्त सम्बन्धी कानून बमोजिम कारवाही हुने
४०	निर्वाचन (कसुर तथा सजाय) ऐनको दफा ३४ को उपदफा (२)	निर्वाचन अधिकृत, मतदान अधिकृत, निर्वाचनमा संलग्न कर्मचारी वा सुरक्षाकर्मी, अनुगमनकर्ता वा आयोगले निर्वाचनमा खटाएको पर्यवेक्षक वा उम्मेदवार वा निजको कुनै प्रतिनिधि वा मतदाता वा	२५ हजार रुपैयाँ सम्म जरिवाना गर्न सक्ने तर कर्मचारीको हकमा

		अन्य व्यक्तिले कुनै मतदाताले मत दिएको वा नदिएको वा कुनै उम्मेदवारलाई मत दिएको वा कसले कति मत पाएको वा मतपत्रमा मतदाता चिनिने गरी कुनै पनि किसिमको सङ्केत वा चिन्ह रहेको वा अन्य कुनै कुराहरु कसैलाई भनी, लेखी वा कुनै किसिमले प्रकाशन गरी प्रकट गरेमा वा गराएमा	सेवा शर्त सम्बन्धी कानून बमोजिम कारवाही हुने
४१	निर्वाचन (कसुर तथा सजाय) ऐनको दफा ३५	निर्वाचन सम्बन्धी कार्यमा प्रतिकूल असर पर्ने अन्य कुनै किसिमको कार्य गरे वा गराएमा	२५ हजार रुपैयाँ सम्म जरिवाना गर्न सक्ने
४२	निर्वाचन (कसुर तथा सजाय) ऐनको दफा ३६	उद्योग गरेमा वा त्यस्तो कसुर गर्न मद्दत वा दुरुत्साहन गरेमा	कसुरदारलाई हुने सजायको आधा सजाय हुने
४३	मतदाता नामावली ऐन, २०७३ को दफा २६	भ्रुडा विवरणका आधारमा मतदाता नामावली तयार भई अन्तिम मतदाता नामावली प्रकाशन भएको कुरा प्रमाणबाट स्पष्ट देखिन आएमा	मतदाता नामावली रद्द हुने

३.२ निर्वाचन अधिकृतले सुनुवाई गर्नु पर्ने बिषयहरु

क्र.सं	बिषय	कानून	दण्ड सजाय
१	उम्मेदवारको योग्यता सम्बन्धी	निर्वाचन आयोग ऐन, २०७३ दफा ९, स्थानीय तह निर्वाचन ऐन, २०७३ को दफा १९, प्रतिनिधि सभा सदस्य निर्वाचन ऐन, २०७४ तथा प्रदेश सभा सदस्य निर्वाचन ऐन, २०७४ दफा २१, राष्ट्रपति तथा उपराष्ट्रपतिको निर्वाचन सम्बन्धी ऐन, २०७४ को दफा १३ र राष्ट्रिय सभा सदस्य निर्वाचन ऐन, २०७५ को दफा १३ बमोजिम उम्मेदवारको अयोग्यता सम्बन्धमा प्रश्न उठेमा त्यस्तो उम्मेदवारलाई स्पष्टीकरण माग गरी निर्णयको लागि कागजात सहित आयोगमा पठाउनु पर्नेछ ।	अयोग्य भएको प्रमाणित भएमा उम्मेदवारी बदर हुने तर उजुरी परेको कारणले मात्र निर्वाचनको कार्यक्रममा प्रभाव नपर्ने
२	मनोनयन पत्रको जाँच सम्बन्धी कारवाही स्थगित गर्ने	स्थानीय तह निर्वाचन ऐन, २०७३ को दफा २० उपदफा (३), प्रतिनिधि सभा सदस्य निर्वाचन ऐन, २०७४ तथा प्रदेश सभा सदस्य निर्वाचन ऐन, २०७४ दफा २२ को उपदफा (३), राष्ट्रपति तथा उपराष्ट्रपतिको निर्वाचन सम्बन्धी ऐन, २०७४ को दफा १९ को उपदफा (४) र राष्ट्रिय सभा सदस्य निर्वाचन ऐन, २०७५ को दफा २० को उपदफा (३)	मनोनयन पत्रको जाँच सम्बन्धी कारवाही स्थगित हुने
३	उम्मेदवारको मनोनयनपत्र बदर गर्ने सम्बन्धमा	स्थानीय तह निर्वाचन ऐन, २०७३ को दफा २१, प्रतिनिधि सभा सदस्य निर्वाचन ऐन, २०७४ तथा प्रदेश सभा सदस्य निर्वाचन ऐन, २०७४ दफा २३, राष्ट्रपति तथा उपराष्ट्रपतिको निर्वाचन सम्बन्धी ऐन, २०७४ को दफा २० र राष्ट्रिय सभा सदस्य निर्वाचन ऐन, २०७५ को दफा २१	पुष्टि भएमा मनोनयन बदर हुने
४	निर्वाचन चिन्ह वितरण सम्बन्धमा	स्थानीय तह निर्वाचन ऐन, २०७३ को दफा २६, प्रतिनिधि सभा सदस्य निर्वाचन ऐन, २०७४ तथा प्रदेश सभा सदस्य निर्वाचन ऐन, २०७४ दफा ३१ र राष्ट्रिय सभा सदस्य निर्वाचन ऐन, २०७५ को दफा २६	कानून बमोजिम आयोगले निर्धारण गरेको निर्वाचन चिन्ह वितरण हुने
५	मतपेटिका नोक्सान भएमा वा तोडफोड गरिएकोमा मतदान रद्द गरी आयोगलाई प्रतिवेदन दिने सम्बन्धमा	स्थानीय तह निर्वाचन ऐन, २०७३ को दफा ३९, प्रतिनिधि सभा सदस्य निर्वाचन ऐन, २०७४ तथा प्रदेश सभा सदस्य निर्वाचन ऐन, २०७४ दफा ४४, राष्ट्रपति तथा उपराष्ट्रपतिको निर्वाचन सम्बन्धी ऐन, २०७४ को दफा ४२ र राष्ट्रिय सभा सदस्य निर्वाचन ऐन, २०७५ को दफा ४४	मतदानको कार्य रद्द हुने

६	विशेष परिस्थितिमा मतदानको काम हुन नसक्ने कुरामा विश्वस्त भएमा मतदान कार्य तत्काल स्थगित गरी आयोगलाई जानकारी दिने सम्बन्धमा	स्थानीय तह निर्वाचन ऐन, २०७३ को दफा ४०, प्रतिनिधि सभा सदस्य निर्वाचन ऐन, २०७४ तथा प्रदेश सभा सदस्य निर्वाचन ऐन, २०७४ दफा ४५, राष्ट्रपति तथा उपराष्ट्रपतिको निर्वाचन सम्बन्धी ऐन, २०७४ को दफा ३७ र राष्ट्रिय सभा सदस्य निर्वाचन ऐन, २०७५ को दफा ३९	मतदानको कार्य स्थगित हुने
७	मतदान केन्द्रको अनधिकृत कब्जा भएकोमा मतदान अधिकृतले दिएको प्रतिवेदन समेतको आधारमा आयोगलाई प्रतिवेदन दिने र आयोगको निर्देशन अनुसार त्यस्तो मतदान केन्द्रको मतदान रद्द गर्ने सम्बन्धमा	स्थानीय तह निर्वाचन ऐन, २०७३ को दफा ४१, प्रतिनिधि सभा सदस्य निर्वाचन ऐन, २०७४ तथा प्रदेश सभा सदस्य निर्वाचन ऐन, २०७४ दफा ४६, राष्ट्रपति तथा उपराष्ट्रपतिको निर्वाचन सम्बन्धी ऐन, २०७४ को दफा ४१ र राष्ट्रिय सभा सदस्य निर्वाचन ऐन, २०७५ को दफा ४३	मतदानको कार्य रद्द हुने
८	मतदान केन्द्रको अनधिकृत कब्जा भएमा, मतदान केन्द्रमा हुलदङ्गा लगायत अन्य असामान्य परिस्थिति उत्पन्न भई वा उपद्रव, प्राकृतिक विपत्ति वा काबुबाहिरको कुनै कारणले मतदानको काम सुचारु हुन नसकी मतदान स्थगित भएकोमा उक्त मतदान केन्द्रमा पुनः मतदान हुने मिति र समय तोक्ने सम्बन्धमा	स्थानीय तह निर्वाचन ऐन, २०७३ को दफा ३९, ४० र ४१	पुनः मतदानको मिति तोकिने
९	मतगणना पूरा हुनुअघि मतपत्र नोक्सान भएमा मतगणनाको काम स्थगित गरी आयोगलाई प्रतिवेदन दिने सम्बन्धमा	स्थानीय तह निर्वाचन ऐन, २०७३ को दफा ४९, प्रतिनिधि सभा सदस्य निर्वाचन ऐन, २०७४ तथा प्रदेश सभा सदस्य निर्वाचन ऐन, २०७४ दफा ५४, राष्ट्रपति तथा उपराष्ट्रपतिको निर्वाचन सम्बन्धी ऐन, २०७४ को दफा ५० र राष्ट्रिय सभा सदस्य निर्वाचन ऐन, २०७५ को दफा ५२	मतगणनाको कार्य स्थगित हुने तथा यस्तो कार्य भएको पुष्टि भएका मतगणनाको कार्य रद्द हुने
१०	मतगणनास्थलको अनधिकृत कब्जा भएकोमा मतगणनाको कार्य तत्काल स्थगित गरी आयोगलाई प्रतिवेदन दिने सम्बन्धमा	स्थानीय तह निर्वाचन ऐन, २०७३ को दफा ५०, प्रतिनिधि सभा सदस्य निर्वाचन ऐन, २०७४ तथा प्रदेश सभा सदस्य निर्वाचन ऐन, २०७४ दफा ५५, राष्ट्रपति तथा उपराष्ट्रपतिको निर्वाचन सम्बन्धी ऐन, २०७४ को दफा ५१ र राष्ट्रिय सभा सदस्य निर्वाचन ऐन, २०७५ को दफा ५३	मतगणनाको कार्य स्थगित हुने तथा यस्तो कार्य भएको पुष्टि भएका मतगणनाको कार्य रद्द हुने

११	मतपत्र बदर गर्ने सम्बन्धमा	स्थानीय तह निर्वाचन ऐन, २०७३ को दफा ५१, प्रतिनिधि सभा सदस्य निर्वाचन ऐन, २०७४ तथा प्रदेश सभा सदस्य निर्वाचन ऐन, २०७४ दफा ५६, राष्ट्रपति तथा उपराष्ट्रपतिको निर्वाचन सम्बन्धी ऐन, २०७४ को दफा ५२ र राष्ट्रिय सभा सदस्य निर्वाचन ऐन, २०७५ का दफा ५४	कानून बमोजिको बर हुने मतपत्र बदर हुने
१२	दोहोर्याई मतगणना गर्ने सम्बन्धमा	स्थानीय तह निर्वाचन ऐन, २०७३ को दफा ५२, प्रतिनिधि सभा सदस्य निर्वाचन ऐन, २०७४ दफा ५७, राष्ट्रपति तथा उपराष्ट्रपतिको निर्वाचन सम्बन्धी ऐन, २०७४ को दफा ५३ र राष्ट्रिय सभा सदस्य निर्वाचन ऐन, २०७५ को दफा ५५	पुष्टि भएमा दोहोर्याई मतगणना हुने
१३	मत बराबर भएकोमा गोला हाली निर्णय गर्ने सम्बन्धमा	स्थानीय तह निर्वाचन ऐन, २०७३ को दफा ५३, प्रतिनिधि सभा सदस्य निर्वाचन ऐन, २०७४ तथा प्रदेश सभा सदस्य निर्वाचन ऐन, २०७४ दफा ५९, राष्ट्रपति तथा उपराष्ट्रपतिको निर्वाचन सम्बन्धी ऐन, २०७४ को दफा ५७ र राष्ट्रिय सभा सदस्य निर्वाचन ऐन, २०७५ को दफा ५८	गोला हाली निर्णय लिइने
निर्वाचन कसुर			
क्र.सं.	कानून	बिषय	दण्ड सजाय
१४	निर्वाचन (कसुर तथा सजाय) ऐनको दफा ३ को उपदफा (१)	भुट्टा विवरण वा कागजात संलग्न गरी मनोनयन पत्र पेश गरेमा	२५ हजार रुपैयाँ सम्म जरिवाना गर्न सक्ने
१५	निर्वाचन (कसुर तथा सजाय) ऐनको दफा ४ को उपदफा (३)	मतदान अधिकृतको स्वीकृति बिना निर्वाचनमा प्रयोग गरिने वा गरिएको मतपत्र, मतपेटिका वा अन्य सामग्री निर्वाचनमा प्रयोग हुन नदिन मतदान केन्द्रबाट बाहिर वा अन्यत्र कतै लगेमा ।	२५ हजार रुपैयाँ सम्म जरिवाना गर्न सक्ने
१६	निर्वाचन (कसुर तथा सजाय) ऐनको दफा ४ को उपदफा (४)	निर्वाचनमा संलग्न कर्मचारीले टाँसेको वा टाँस्न लगाएको निर्वाचन सम्बन्धी कुनै विवरण, सूचना, सूची वा अन्य कुनै कागजातमा कुनै व्यहोरा थपेमा, केरमेट गरेमा, सच्याएमा वा हटाएमा वा त्यस्तो कागजात च्यातेमा वा कुनै किसिमले बिगारेमा, नोक्सान गरेमा, नष्ट गरेमा वा गराएमा ।	२५ हजार रुपैयाँ सम्म जरिवाना गर्न सक्ने
१७	निर्वाचन (कसुर तथा सजाय) ऐनको दफा १५	उम्मेदवार वा निर्वाचन प्रतिनिधि वा मतगणना प्रतिनिधि वा आयोगबाट अनुमति प्राप्त व्यक्ति बाहेक अन्य कुनै पनि व्यक्ति मतगणना स्थलमा प्रवेश गरेमा ।	१५ हजार रुपैयाँ सम्म जरिवाना गर्न सक्ने
१८	निर्वाचन (कसुर तथा सजाय) ऐनको दफा २४ को उपदफा (१)	निर्वाचनको प्रचार प्रसार गर्ने उद्देश्यले आयोगले तोकेको आकार र रङ्गको सामान्य पर्चा वितरण गर्न बाहेक कुनै प्रकारको पोष्टर, भित्ते लेखन, तुल, ब्यानर, डिजिटल डिस्प्ले छापेमा छपाएमा वा प्रयोग गरे वा गराएमा	२५ हजार रुपैयाँ सम्म जरिवाना गर्न सक्ने
१९	निर्वाचन (कसुर तथा सजाय) ऐनको दफा २४ को उपदफा (२)	निर्वाचन सम्बन्धी प्रचार प्रसारको लागि कुनै पनि धार्मिक, पुरातात्विक, ऐतिहासिक, सरकारी, सार्वजनिक वा निजी भवन, स्मारक, पर्खाल वा बनोटमा कुनै पर्चा टाँसेमा वा टाँस्न लगाएमा वा लेखेमा वा लेख्न लगाएमा	२५ हजार रुपैयाँ सम्म जरिवाना गर्न सक्ने
२०	निर्वाचन (कसुर तथा सजाय) ऐनको दफा २४ को उपदफा (३)	निर्वाचन सम्बन्धी प्रचार प्रसारको लागि पर्चा तयार गर्दा मुद्रण गर्ने छापखानाको नाम, राजनीतिक दल वा व्यक्तिको नाम र ठेगाना उल्लेख नगरी तयार गरेमा,	२५ हजार रुपैयाँ सम्म जरिवाना गर्न सक्ने
२१	निर्वाचन (कसुर तथा सजाय) ऐनको दफा २४ को उपदफा(४)	निर्वाचनको प्रचार प्रसार गर्ने उद्देश्यले गरिने सभा वा भेलामा वा त्यस्तो सभा वा भेलाको लागि सूचना प्रवाह गर्ने प्रयोजनका लागि बाहेक अन्यत्र साउण्ड सिस्टमको प्रयोग गरेमा	२५ हजार रुपैयाँ सम्म जरिवाना गर्न सक्ने
२२	निर्वाचन (कसुर तथा सजाय) ऐनको	मतदान हुने दिनभन्दा अठ्चालीस घण्टा अघिदेखि मतगणनाको काम पूरा नभएसम्म कुनै उम्मेदवार वा राजनीतिक दलको पक्ष	२५ हजार रुपैयाँ सम्म जरिवाना गर्न सक्ने

	दफ २४ को उपदफा (५)	वा विपक्षमा मतदान गर्ने वा नगर्ने उद्देश्यले सभा बोलाएमा वा आयोजना गरेमा, जुलुस निकालेमा वा नाराबाजी गरेमा तथा अन्य कुनै पनि प्रकारले प्रचार प्रसार गरे वा गराएमा	
२३	निर्वाचन (कसुर तथा सजाय) ऐनको दफ २४ को उपदफा (६)	उम्मेदवार वा निर्वाचन प्रतिनिधि वा अन्य कुनै व्यक्तिले आयोगको मर्यादामा प्रतिकूल असर पुग्ने गरी प्रचार प्रसार गरेमा ।	२५ हजार रुपैयाँ सम्म जरिवाना गर्न सक्ने
२४	निर्वाचन (कसुर तथा सजाय) ऐनको दफा २४ को उपदफा ८	राजनीतिक दल, उम्मेदवार, निर्वाचन प्रतिनिधि वा अन्य कुनै व्यक्तिले पर्चा, पोष्टर, भित्ते लेखन, तुल, ब्यानर, डिजिटल डिस्प्ले प्रयोग गरे वा गराएकोमा सम्बन्धित अधिकारीले त्यस्तो पर्चा, पोष्टर, भित्ते लेखन, तुल, ब्यानर, डिजिटल डिस्प्ले जफत गरी त्यस्तो पर्चा, पोष्टर, भित्ते लेखन, तुल, ब्यानर, डिजिटल डिस्प्ले प्रयोग गरेको स्थानलाई दुरुस्त बनाई राख्न निर्देशन दिएकोमा त्यस्तो निर्देशन को पालना नगरेमा	२५ हजारमा थप २५ हजार रुपैयाँ सम्म जरिवाना गरी हटाउन लागेको खर्च असुल उपर गर्न सक्ने
२५	निर्वाचन (कसुर तथा सजाय) ऐनको दफा २५ को उपदफा (१)	निर्वाचनको प्रचार प्रसारको सिलसिलामा कुनै राजनीतिक दल वा उम्मेदवार वा निर्वाचन प्रतिनिधि वा अन्य कुनै व्यक्तिले आयोगले तोकेको सङ्ख्याभन्दा बढी र आयोग वा निर्वाचन अधिकृतले अनुमति दिएको बाहेक अन्य सवारी साधन प्रयोग गरे वा गराएमा	२५ हजार रुपैयाँ सम्म जरिवाना गर्न सक्ने
२६	निर्वाचन (कसुर तथा सजाय) ऐनको दफा २५ को उपदफा (२)	निर्वाचनको प्रचार प्रसारको सिलसिलामा कुनै राजनीतिक दल वा उम्मेदवार वा निर्वाचन प्रतिनिधि वा अन्य कुनै व्यक्तिले नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार, स्थानीय तह, नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार वा स्थानीय तहको स्वामित्व भएको संस्था वा कुनै शिक्षण संस्था वा गैरसरकारी संस्थाको सवारी साधन प्रयोग गरे वा गराएमा	२५ हजार रुपैयाँ सम्म जरिवाना गर्न सक्ने
२७	निर्वाचन (कसुर तथा सजाय) ऐनको दफा २५ को उपदफा (३)	कुनै पनि राजनीतिक दल वा उम्मेदवार वा निर्वाचन प्रतिनिधि वा अन्य कुनै व्यक्तिले निर्वाचन प्रचार प्रसारको सिलसिलामा कुनै सवारी साधनको प्रयोग गरी च्याली गरे वा गराएमा	२५ हजार रुपैयाँ सम्म जरिवाना गर्न सक्ने
२८	निर्वाचन (कसुर तथा सजाय) ऐनको दफा २८	राजनीतिक दल वा उम्मेदवारले आफ्नो निर्वाचन प्रतिनिधि मार्फत खर्च गर्ने बाहेक निर्वाचन प्रचार प्रसारमा खर्च गर्दा अन्य व्यक्तिलाई खर्च गर्न लगाएमा	२५ हजार रुपैयाँ सम्म जरिवाना गर्न सक्ने
२९	निर्वाचन कसुर तथा सजाय ऐनको दफा ३६	निर्वाचन सम्बन्धी कसुर हुने कार्य गर्न उद्योग, मद्दत वा दुरुत्साहन गरेमा	कसुरदारलाई हुने सजायको आधार सजाह हुने

३.३ मतदान अधिकृतले सुनुवाई गर्ने बिषयहरु

क्र.सं	बिषय	कानून	दण्ड सजाय
१	नाम ढाँटी मतदान गर्न आएको सम्बन्धमा	स्थानीय तह निर्वाचन ऐन, २०७३ को दफा ३५, प्रतिनिधि सभा सदस्य निर्वाचन ऐन, २०७४ तथा प्रदेश सभा सदस्य निर्वाचन ऐन, २०७४ को दफा ४०, राष्ट्रपति तथा उपराष्ट्रपतिको निर्वाचन सम्बन्धी ऐन, २०७४ को दफा ३६ र राष्ट्रिय सभा सदस्य निर्वाचन ऐन, २०७५ को दफा ३८	२५ हजार रुपैयाँ सम्म जरिवाना गर्न सक्ने
२	हातहतियार लिएको वा मादक पदार्थ सेवन गरेको व्यक्तिलाई मतदान केन्द्रमा प्रवेश गर्न नदिने सम्बन्धमा	स्थानीय तह निर्वाचन ऐन, २०७३ को दफा ३६ को उपदफा (२), प्रतिनिधि सभा सदस्य निर्वाचन ऐन, २०७४ तथा प्रदेश सभा सदस्य निर्वाचन ऐन, २०७४ को दफा ४१ को उपदफा (२), राष्ट्रपति तथा उपराष्ट्रपतिको निर्वाचन सम्बन्धी ऐन, २०७४ को दफा ३८ को उपदफा (२) र राष्ट्रिय सभा सदस्य निर्वाचन ऐन, २०७५ को दफा ४० को उपदफा (२)	मतदान केन्द्रमा प्रवेशमा रोक लगाउने हतियार लिएर प्रवेश गरेको भए अनुसन्धान अधिकृतलाई जिम्मा लगाउने अन्यको हकमा १५ हजार रुपैयाँ सम्म जरिवाना गर्न सक्ने

३	मतपेटिका नोक्सान भएमा वा तोडफोड भएमा निर्वाचन अधिकृतलाई प्रतिवेदन गर्ने सम्बन्धमा	स्थानीय तह निर्वाचन ऐन, २०७३ को दफा ३९, प्रतिनिधि सभा सदस्य निर्वाचन ऐन, २०७४ तथा प्रदेश सभा सदस्य निर्वाचन ऐन, २०७४ दफा ४४, राष्ट्रपति तथा उपराष्ट्रपतिको निर्वाचन सम्बन्धी ऐन, २०७४ को दफा ४२ र राष्ट्रिय सभा सदस्य निर्वाचन ऐन, २०७५ को दफा ४४	निर्वाचन अधिकृतलाई प्रतिवेदन गरी मतदानको कार्य स्थगित गर्ने
४	विशेष परिस्थितिमा मतदान स्थगित गर्ने सम्बन्धमा	स्थानीय तह निर्वाचन ऐन, २०७३ को दफा ४०, प्रतिनिधि सभा सदस्य निर्वाचन ऐन, २०७४ तथा प्रदेश सभा सदस्य निर्वाचन ऐन, २०७४ दफा ४५, राष्ट्रपति तथा उपराष्ट्रपतिको निर्वाचन सम्बन्धी ऐन, २०७४ को दफा ३७ र राष्ट्रिय सभा सदस्य निर्वाचन ऐन, २०७५ को दफा ३९	मतदानको कार्य स्थगित गर्ने
५	मतदान केन्द्रको अनधिकृत कब्जा भएमा मतदान स्थगित गर्ने सम्बन्धमा	स्थानीय तह निर्वाचन ऐन, २०७३ को दफा ४१, प्रतिनिधि सभा सदस्य निर्वाचन ऐन, २०७४ तथा प्रदेश सभा सदस्य निर्वाचन ऐन, २०७४ को दफा ४६, राष्ट्रपति तथा उपराष्ट्रपतिको निर्वाचन सम्बन्धी ऐन, २०७४ को दफा ४१ र राष्ट्रिय सभा सदस्य निर्वाचन ऐन, २०७५ को दफा ४३	मतदानको कार्य स्थगित गर्ने
६	निविदा मतपत्र दिने सम्बन्धमा	स्थानीय तह निर्वाचन ऐन, २०७३ को दफा ६१, प्रतिनिधि सभा सदस्य निर्वाचन ऐन, २०७४ तथा प्रदेश सभा सदस्य निर्वाचन ऐन, २०७४ दफा ६९, राष्ट्रपति तथा उपराष्ट्रपतिको निर्वाचन सम्बन्धी ऐन, २०७४ को दफा ६१ र राष्ट्रिय सभा सदस्य निर्वाचन ऐन, २०७५ को दफा ६२	कानून बमोजिम निविदा मतपत्र दिनु पर्ने

निर्वाचन कसुर

क्र.सं.	कानून	बिषय	दण्ड सजाय
७	निर्वाचन (कसुर तथा सजाय) ऐनको दफा ४ को उपदफा (३)	मतदान अधिकृतको स्वीकृति बिना निर्वाचनमा प्रयोग गरिने वा गरिएको मतपत्र, मतपेटिका वा अन्य सामग्री निर्वाचनमा प्रयोग हुन नदिन मतदान केन्द्रबाट बाहिर वा अन्यत्र कतै लगेमा	२५ हजार रुपैयाँ सम्म जरिवाना गर्न सक्ने
८	निर्वाचन (कसुर तथा सजाय) ऐनको दफा ४ को उपदफा (४)	निर्वाचनमा संलग्न कर्मचारीले टाँसेको वा टाँस्न लगाएको निर्वाचन सम्बन्धी कुनै विवरण, सूचना, सूची वा अन्य कुनै कागजातमा कुनै व्यहोरा थपेमा, केरमेट गरेमा, सच्याएमा वा हटाएमा वा त्यस्तो कागजात च्यातेमा वा कुनै किसिमले बिगारेमा, नोक्सान गरेमा, नष्ट गरेमा वा गराएमा	२५ हजार रुपैयाँ सम्म जरिवाना गर्न सक्ने
९	निर्वाचन (कसुर तथा सजाय) ऐनको दफा ५ को उपदफा (४)	आधिकारिक छाप वा चिन्ह लागेको मतपत्र मतदान नगरी आफूसँग राखेमा वा मतदान केन्द्र बाहिर लगेमा	२५ हजार रुपैयाँ सम्म जरिवाना गर्न सक्ने
१०	निर्वाचन (कसुर तथा सजाय) ऐनको दफा ७ को उपदफा (१)	मत दिन पाउने अधिकार बिना निर्वाचनमा मतदान गरेमा	२५ हजार रुपैयाँ सम्म जरिवाना गर्न सक्ने
११	निर्वाचन (कसुर तथा सजाय) ऐनको दफा ७ को उपदफा (२)	अर्को मतदाताको नामको मतपत्र बुझिलिएमा वा अर्काको नामबाट मतदान गरेमा	२५ हजार रुपैयाँ सम्म जरिवाना गर्न सक्ने
१२	निर्वाचन (कसुर तथा सजाय) ऐनको दफा ८	एउटै निर्वाचनमा एकभन्दा बढी पटक मतदान गरेमा	२५ हजार रुपैयाँ सम्म जरिवाना गर्न सक्ने
१३	निर्वाचन (कसुर तथा सजाय) ऐनको दफा ९	मतपत्रमा मत सङ्केत गरी सकेपछि त्यस्तो मतपत्र कसैलाई देखाएमा, प्रदर्शन गरेमा, गोप्य मत सङ्केत स्थलमा मत सङ्केत नगरी त्यसभन्दा बाहिर गई मत सङ्केत गरेमा वा मत सङ्केत गरेको व्यहोरा कुनै प्रकारले सार्वजनिक गरेमा	१५ हजार रुपैयाँ सम्म जरिवाना गर्न सक्ने र मत पत्र मतपेटिकामा खसाली नसकेको भए जफत हुने

१४	निर्वाचन (कसुर तथा सजाय) ऐनको दफा १०	मतदान गर्दा मतदान सम्बन्धी प्रचलित सङ्घीय कानून वा आयोगले तोकेको प्रक्रिया उल्लङ्घन गरेमा	१५ हजार रुपैयाँ सम्म जरिवाना गर्न सक्ने
१५	निर्वाचन (कसुर तथा सजाय) ऐनको दफा ११	मतपत्र बाहेक अन्य कुनै वस्तु मतपेटिका भित्र खसाले वा राखेमा	१५ हजार रुपैयाँ सम्म जरिवाना गर्न सक्ने
१६	निर्वाचन (कसुर तथा सजाय) ऐनको दफा १३	मतदातालाई मतदान स्थलमा प्रवेश गर्न नदिन गौँडा वा बाटा छेकेमा वा मतदान केन्द्रमा मतदान गर्न कुनै किसिमले बाधा अवरोध गरे वा गराएमा	२५ हजार रुपैयाँ सम्म जरिवाना गर्न सक्ने
१७	निर्वाचन (कसुर तथा सजाय) ऐनको दफा १५	उम्मेदवार वा निर्वाचन प्रतिनिधि वा मतगणना प्रतिनिधि वा आयोगबाट अनुमति प्राप्त व्यक्ति बाहेक अन्य कुनै पनि व्यक्ति मतगणना स्थलमा प्रवेश गरेमा	१५ हजार रुपैयाँ सम्म जरिवाना गर्न सक्ने
१९	निर्वाचन (कसुर तथा सजाय) ऐनको दफा १९	मतदान प्रारम्भ हुनुभन्दा तीन घण्टा अघिदेखि मतदान कार्य समाप्त नभएसम्म कसैले पनि मतदाता वा मतदान केन्द्रमा मतदानको काममा संलग्न व्यक्ति वा कर्मचारीलाई बाधा हुने गरी मतदान केन्द्र रहेको घर, भवन वा ठाउँ र मतदानलाई असर पर्ने गरी त्यसको वरिपरीको कुनै निजी वा सार्वजनिक घर, भवन वा जग्गामा साउण्ड सिस्टम, एसएमएस, सामाजिक सञ्जाल वा यस्तै कुनै साधन प्रयोग गर्न वा बाजा, नाचगान, सार्वजनिक भोज, जुलुस प्रदर्शन वा जुनसुकै किसिमको सभा वा समारोह गरेमा वा हुलहुज्जत वा होहल्ला गरी शान्ति भङ्ग गरेमा वा भय, त्रास सिर्जना गरेमा वा निर्वाचनको वातावरण बिथोल्ने कार्य गरी भय त्रास सिर्जना गरे वा गराएमा	५० हजार रुपैयाँ सम्म जरिवाना गर्न सक्ने
२०	निर्वाचन (कसुर तथा सजाय) ऐनको दफा ३५	निर्वाचन सम्बन्धी कार्यमा प्रतिकूल असर पर्ने अन्य कुनै किसिमको कार्य गरे वा गराएमा	५० हजार रुपैयाँ सम्म जरिवाना गर्न सक्ने
२१	निर्वाचन (कसुर तथा सजाय) ऐनको दफा ३६	निर्वाचन सम्बन्धी कसुर हुने कार्य गर्न उद्योग, मद्दत वा दुरुत्साहन गरेमा	कसुरदारलाई हुने सजायको आधार सजाह हुने

घटना अध्ययनका लागि केही नमुना घटनाहरू

घटना १

स्थानीय तहको निर्वाचन हुनका लागि उम्मेदवार मनोनयनको कार्य सम्पन्न भई उम्मेदवारहरूको अन्तिम नामावली समेत प्रकाशन भई सकेको छ। सहरपुर जिल्लाको उपल्ले नगरपालिकामा गुँरास पाटीको तर्फबाट सीता खत्रीले मेयर पदमा उम्मेदवारी दिएकी छन् उनको प्रमुख प्रतिस्पर्धिको रूपमा उर्मिला घलानले पनि मेयर पदमा नै उम्मेदवारी दिएकी छन्। उर्मिला स्थानीय रूपमा एक प्रतिष्ठित व्यापारि र सामाजिक व्यक्तित्वको रूपमा उपल्ले नगरमा परिचित छन्। यो निर्वाचनमा उनले नै मेयर पदमा बिजय हासिल गर्ने सुनिश्चित रहेको स्थानीयहरूको दावि छ। सीताले पनि आफ्नो एक मात्र प्रतिस्पर्धिको रूपमा उर्मिलालाई नै लिएकी छन्। यसै क्रममा सीताले कुनै स्रोतबाट थाहा पाउँछिन उर्मिलाले धेरै वर्ष अघि बैंकसँग लिएको ऋण नतिरेको कारण उनको नाम कर्जा सूचना केन्द्रको कालो सूचीमा रहेको छ। यसै आधारमा सीताले उर्मिला मेयर पदको उम्मेदवारको लागि अयोग्य रहेको भनि अनुगमनकर्ता समक्ष उजुरी दर्ता गर्दछिन।

छलफलको विषय

१. यो विवादको उजुरी अनुगमनकर्ताले लिन मिले हो होइन ? कीन ?
२. यो विवादको सुनुवाई गर्ने अधिकार क्षेत्र कुन निकायमा रहेको छ ? कीन ?

घटना २

धोक्रे जिल्लाको निर्वाचन क्षेत्र नं. ३ को १ नं. क्षेत्रमा हुन गई रहेको प्रदेश सभा सदस्य निर्वाचनका लागि उटपट्यांग प्रसाद पनि उम्मेदवारको रूपमा रहेका छन्। उटपट्यांग प्रसाद लामो समय स्थानीय एक गैर सरकारी संस्थामा कार्यरत रहेका व्यक्ति हुन। उनले आफु कार्यरत रहेको गैर सरकारी संस्थाको तीन वटा सवारी साधन आफ्नो चुनावी अभियानका लागि प्रयोग गर्दै गरेको विषयमा निर्वाचन अधिकृत समक्ष उजुरी प्राप्त हुन आएको छ।

छलफलको विषय

१. यो विवादको उजुरी निर्वाचन अधिकृतले लिन मिले हो होइन ? कीन ?
२. यो विवादको सुनुवाई गर्ने अधिकार क्षेत्र कुन निकायमा रहेको छ ? कीन ?

घटना ३

राष्ट्रिय सभा सदस्यको निर्वाचनमा अकलराज रणपाल लसुने प्रदेशबाट उम्मेदवार बनेका छन्। निर्वाचन नजिकिदै गर्दा लसुने प्रदेशको विकट जिल्लामा अकल राजको प्रचार प्रसार गर्नका लागि धेरै संख्यामा पर्चाहरू वितरण गरिएको छ। यसरी वितरण गरिएको पर्चामा उम्मेदवारको नाम उल्लेख गरिएको छ तर उक्त पर्चा के कसले मुद्रण गरेको हो भन्ने उल्लेख छैन। यसै सन्दर्भमा विकट जिल्ला समन्वय समितिले उक्त पर्चाहरू छपाई गरी दिएको र सो कुरा खुल्ने डरले मुद्रण गर्ने निकायको नाम पर्चामा उल्लेख नगरिएको भन्ने हल्ला चलेको छ। यसै प्रदेशका अर्का उम्मेदवार सलक प्रसाद जसले अकलराजलाई प्रमुख प्रतिस्पर्धिको रूपमा लिन्छन, कुनै वहानामा अकलराजलाई पछि पार्न सकिने उपाय खोजि रहेका सलक प्रसादलाई यो राम्रै मसला हो भन्ने लाग्छ र उनी निर्वाचन अधिकृतको कार्यालयमा उजुरी दर्ता गर्न आएका छन्।

छलफलको विषय

१. यो विवादको उजुरी निर्वाचन अधिकृतले दर्ता गर्न मिले हो होइन ? कीन ?
२. यो विवादको सुनुवाई गर्ने अधिकार क्षेत्र कुन निकायमा रहेको छ ? कीन ?

घटना ४

मतगणनाको कार्य चलिरहेको थियो कुनै एक मतपत्र सदर वा वदर भन्ने विवाद उत्पन्न भई विवाद चुलिदै गयो यसै सन्दर्भमा रूपक पाटिका कार्यकर्ताले निर्वाचन अधिकृतले सरल पाटिको पक्षमा हुने गरी मतगणना गरेको भनि आरोप प्रत्यारोप हुन थाल्यो । विवाद यति चुलिदै गयो की रूपक पाटिले औपचारिक रूपमा नै निर्वाचन अधिकृत समक्ष उजुरी दियो तर निर्वाचन अधिकृतले सामान्य विषयमा विवाद नगरौ भन्दै मतगणनाको कार्य निरन्तर रूपमा सञ्चालन गर्न लागे यसै बखत रूपक पाटिका प्रतिनिधि गणना स्थल छाडी बाहिरिए र जिल्ला निर्वाचन अधिकारी कहाँ उजुरी दिई सो को वोधार्थ अनुगमनकर्तालाई समेत दिए ।

छलफलको विषय

१. यो विवादको उजुरी जिल्ला निर्वाचन अधिकारीले लिन मिल्ने हो होइन ? कीन ?
२. यो विवादको सुनुवाई गर्ने अधिकार क्षेत्र कुन निकायमा रहेको छ ? कीन ?

घटना ५

हुक्के गाउँपालिकामा मतदानको कार्य भई रहेको छ । यसै क्रममा दिन ३.०० बजेको समयमा जटायु पाटीका प्रतिनिधि आफ्नो दलको औपचारिक पत्र सहित निर्वाचन आयोग, काठमाण्डौमा उजुरीको गर्नका लागि आएको भनि प्रवेश गरी आफ्नो उजुरी निर्वाचन आयोगमा पेश गर्दछन् ।

उनको उजुरीमा हुक्के गाउँपालिकाको वडा नं. ३ र ५ मा आफ्नो दलको पकड रहेको छ । वडा नं. ३ बाट मतदान केन्द्रमा आउन वडा नं. ३ मा दुई वटा तथा वडा नं. ५ तीन वटा बाटाहरु रहेका छन् । ३ नं. को दुइवटै र ५ नं. को तीन वटै बाटाहरुको गौडामा केही अपरिचित मानिसहरुले अवरोध सृजना गरी त्यहाँका अधिकांश मतदाताहरुलाई मतदान केन्द्र सम्म आउनबाट रोकी राखेको साथै कुनै सञ्चार साधन समेत प्रयोग गर्न नदिएको अवस्था रहेको छ । यो खबर पाटीको केन्द्रिय कार्यालयमा प्राप्त भई सो सम्बन्धमा बुभुदा सरनराज भन्ने स्थानीय व्यापारि जो अध्यक्षका उम्मेदवार पनि हुन उनले अर्कै जिल्लाबाट ल्याएका मानिसले उनको पक्षमा मतदान नगर्ने जति सबैलाई मतदान गर्नबाट रोक लगाउन यसो गरेको भन्ने बुभुकेकोले उक्त वडाको मतदानको कार्य रद्द गरी पुन मतदान गर्न माग गरिएको छ ।

छलफलको विषय

१. यो विवादको उजुरी निर्वाचन आयोगले दर्ता गर्न मिल्ने हो होइन ? कीन ?
२. यो विवादको सुनुवाई गर्ने अधिकार क्षेत्र कुन निकायमा रहेको छ ? कीन ?

घटना ६

स्थानीय तहको निर्वाचन घोषण भई आज मतदानको दिन हो । खरपु जिल्लाको थरपु गाउँपालिकामा मतदानको कार्य चलिरहेको थियो मतदानको कार्य सम्पन्न हुन अब केही बेर २५ मिनट जति मात्र बाँकी रहेको छ । यसै बेला यस अधि उक्त स्थानमा नदेखिएका दुई जना व्यक्ति मतदानको लागि आउँछन् र दुवैले मतदान गर्दछन् । एक जनाले मतपत्र मतपेटिकामा खसाई सकेको र अर्को व्यक्तिले मतपत्र खसाउन लागदा कुनै एक राजनतिक दलका प्रतिनिधिले यि व्यक्तिहरु गैर नेपाली नागरिक भएको र निजलाई मतदान गर्न दिनु गैर कानुनी भएकोले रोक लगाउन मतदान अधिकृत समक्ष तत्कालै मौखिक उजुरी गरी पछि लिखित उजुरी दर्ता गर्दछन् ।

छलफलको विषय

१. यो विवादको उजुरी मतदान अधिकृतले दर्ता गर्न मिल्ने हो होइन ? कीन ?
२. यो विवादको सुनुवाई गर्ने अधिकार क्षेत्र कुन निकायमा रहेको छ ? कीन ?

मतदान अधिकृतले विवादको सुनुवाईगर्दा अपनाउनु पर्ने कार्यविधि

निर्वाचन अधिकृतले विवादको सुनुवाईगर्दा अपनाउनु पर्ने कार्यविधि

सत्र - स्रोत सामग्री

१. निर्वाचन विवादको उजुरी, दर्ता तथा सुनुवाई सम्बन्धी कार्यविधि

सामान्य कार्यविधि

- निर्वाचन विवाद सम्बन्धी उजुरी दिन चाहने व्यक्तिले अनुसूची-५ बमोजिमको ढाँचामा उजुरी दिनु पर्नेछ ।
- उजुरी दिँदा सो को आधार, कारण र प्रमाण समेत संलग्न राखि निर्वाचन सम्बन्धी संघीय ऐनले तोकेको अवधि भित्रै उजुरी दिनु पर्ने छ ।
- मतदान अधिकृतले अनुसूची ६ 'क', निर्वाचन अधिकृतले अनुसूची ६ 'ख' र निर्वाचन विवाद निरुपण समिति वा निर्वाचन आयोगले अनुसूची ६ 'ग' बमोजिमको दर्ता किताबमा दर्ता गर्नु पर्नेछ ।
- अनुगमनकर्ता तथा निर्वाचन अधिकारी समक्ष प्राप्त उजुरी जुन निर्वाचन अधिकृतको क्षेत्राधिकार भित्रको हो सोही निर्वाचन अधिकृतको कार्यालयमा रहेको अनुसूची ६ 'ख' बमोजिमको दर्ता किताबमा दर्ता गर्नु पर्नेछ ।
- दर्ता किताब एक प्रति अभिलेखको लागि र अर्को प्रति आयोगमा प्रतिवेदन गर्ने प्रयोजनका लागि गरी दुई प्रति तयार गर्नु पर्नेछ ।
- निर्वाचन विवादको उजुरी अनुसूची-५ बमोजिमको ढाँचामा लिखित रूपमा लिनु पर्ने छ ।

तर: त्यस्तो उजुरी मौखिक वा टेलिफोन मार्फत प्राप्त भएको वा कुनै माध्यमबाट सम्बन्धित अधिकारको जानकारीमा आएकोमा यसरी प्राप्त उजुरी सम्बन्धित अधिकारीले लिखितरूपमा अभिलेख गरी कारवाही अघि बढाउनु पर्नेछ ।

- प्राप्त उजुरी अनुसूची-६ बमोजिमको दर्ता किताबमा दर्ता गर्नु पर्नेछ ।
- जसको विरुद्धमा उजुरी परेको हो निजसँग आवश्यक जाँचबुझका लागि तत्काल लिखित जवाफ पेश गर्नका लागि अनुसूचि-७ बमोजिमको ढाँचामा लेखि पठाउनु पर्नेछ ।
- लिखित जवाफ अनुसूची-८ बमोजिमको ढाँचामा लिनु पर्नेछ ।

तर, तोकिएको ढाँचामा लिखित जवाफ प्राप्त नभएकोमा सम्बन्धित अधिकारीले तोकिएको ढाँचामा तयार गरी मिशिल संलग्न राख्नु पर्नेछ ।

- लिखित जवाफ माग गर्दा मतदान अधिकृतले तत्काल पेश गर्ने गरी, निर्वाचन अधिकृत तथा अनुगमन कर्ताले कसूर र विवादको प्रकृति हेरी कानूनमा तोकिएको अवधि भित्र पेश गर्ने गरी र निर्वाचन विवाद निरुपण समिति वा निर्वाचन आयोगले कसूर र विवादको प्रकृति हेरी बढीमा तीन (३) दिन भित्र पेश गर्ने गरी म्याद दिनु पर्नेछ ।
- म्याद भित्रै लिखित जवाफ प्राप्त भएमा वा अवधि भित्र प्राप्त नभएमा सम्बन्धित अधिकारी (मतदान अधिकृत, निर्वाचन अधिकृत, अनुगमनकर्ता, निर्वाचन विवाद निरुपण समिति तथा निर्वाचन आयोग) ले कारवाही अघि बढाउनु पर्नेछ ।
- तत्काल प्राप्त प्रमाणका आधारमा उजुरी जाँचबुझ गरी दर्ता किताबमा प्रारम्भिक कारवाहीको व्यहोरा उल्लेख गर्नु पर्नेछ ।
- जाँचबुझ गर्दा थप प्रमाण कागज बुझ्नु पर्ने देखिएमा सम्बन्धित पक्षसँग आवश्यक प्रमाण कागज माग गर्न सकिनेछ ।

- कागज प्रमाणबाट अपराधजन्य कार्य गरे गराएको देखिन आएमा त्यस्तो कार्य गर्ने गराउने व्यक्तिलाई तत्काल अनुसूची-९ बमोजिमको पक्राउ पुर्जि जारी गरी पक्राउ गर्न सुरक्षाकर्मी परिचालन गर्नु पर्नेछ ।
- उजुरकर्ता र विपक्ष विचमा मतदान अधिकृतले मतदान स्थलमा उपलब्ध रहेका मतदान प्रतिनिधिहरुको रोहवरमा र अन्यको हकमा सम्बन्धित निर्वाचन क्षेत्रको निर्वाचन अधिकृतको कार्यालयमा उपलब्ध निर्वाचन प्रतिनिधिको रोहवरमा छलफल गराउनु पर्नेछ ।

तर: समिति वा निर्वाचन आयोगले केन्द्रिय स्तरमा आवश्यक प्रमाण कागज बुझि अन्तिम निर्णय गर्न यसले बाधा पुर्याएको मानिने छैन ।

- छलफल पछि अन्तिम निर्णय गर्नु पर्नेछ, सो निर्णय अनुसूची-१० मा अभिलेखिकरण गर्नु पर्नेछ र निर्णयको संक्षिप्त व्यहोरा दर्ता कित्ताको अन्तिम निर्णय भन्ने महलमा उल्लेख गर्नु पर्नेछ ।
- जरिवाना गर्ने निर्णय गर्दा प्रचलित कानूनको उल्लङ्घन हुने गरी के कस्तो काम कारवाही वा कसूर भएको हो सो कुरा निर्णयमा खुलाउनु पर्ने छ ।
- निर्णयको जानकारी कसूरदारलाई तत्काल दिई निजबाट जरिवाना दाखिला गर्न लगाउनु पर्नेछ ।
- जरिवाना दाखिला गरेपछि त्यस्तो जरिवाना रकम बुझिलिई तत्काल सम्बन्धित व्यक्तिलाई अनुसूची-११ बमोजिमको रसिद दिनु पर्नेछ ।
- जरिवाना हुने ठहर भई जरिवाना माग गरिएकोमा जरिवाना तत्काल भुक्तान नगरे कैदमा राख्न सम्बन्धित प्रहरी कार्यालयमा अनुसूची-१२ बमोजिमको ढाँचामा लेखि पठाउनु पर्ने छ ।
- निर्णयको व्यहोरा पक्ष विपक्षलाई अनुसूची-१३ बमोजिमको ढाँचामा लिखित रुपमा जानकारी दिनु पर्ने छ र एक प्रति सूचना पाटीमा टाँस गरी सो को मुचुल्का तयार गर्नु पर्नेछ ।
- निर्णय उपर चित्त नबुझेमा अनुसूची-१३ बमोजिमको ढाँचामा सम्बन्धित उच्च अदालतमा १५ दिन भित्र पुनरावेदन गर्न पुनरावेदनको म्याद लिखित रुपमा दिनु पर्नेछ ।
- प्रकोप वा दुर्घटना वा आक्रमणबाट कुनै विवाद उत्पन्न भएमा तत्काल सम्बन्धित अधिकारीलाई प्रतिवेदन गरी सुनुवाईको प्रक्रिया अघि बढाउनु पर्नेछ ।
- प्रचलित सङ्घीय कानून बमोजिम एक भन्दा बढी निकाय वा अधिकारीमा सुनुवाईको अधिकारक्षेत्र रहेको अवस्थामा जुन निकायमा निवेदन पर्न आएको छ सोही निकायले सुनुवाई गर्नु पर्नेछ । सो विषयको जानकारी तत्कालै आयोगलाई दिनु पर्नेछ ।
- तर, यस सम्बन्धमा विवाद भएमा पहिला जुन निकाय वा अधिकारी समक्ष निवेदन परेको हो सो निवेदन कायम गरी सुनुवाई गर्नु पर्ने छ । अन्य निकायमा परेको निवेदन स्वतह निष्क्रिय हुनेछ ।

विभिन्न तहको लागि विशेष कार्यविधि

मतदान अधिकृत

- उजुरी दर्ता गर्दा रु.१००। धरौटी लिई दर्ता गर्नु पर्ने छ । यसरी लिइएको धरौटी उजुरी सहि भएमा उजुरकर्तालाई नै फिर्ता दिनु पर्नेछ तर गलत देखिएमा आम्दानी बाँधी राजश्व खातामा जम्मा गर्नु पर्नेछ ।

निर्वाचन अधिकृत

- निर्वाचन क्रियाकलापमा बाधा पुर्याउने मनसायले हुलदंगा वा आक्रमण गरेमा यस्तो कार्यमा संलग्न व्यक्तिलाई तत्काल नियन्त्रणमा लिन सुरक्षाकर्मी परिचालन गर्नु पर्नेछ ।
- नियन्त्रणमा लिइएको व्यक्तिलाई कानून बमोजिम कारवाहीका लागि अनुसन्धान अधिकृत समक्ष पेश गर्न लगाउनु पर्नेछ ।

- उम्मेदवारको अयोग्यता सम्बन्धी विषयमा स्पष्टिकरण पेश गरेमा वा म्याद गुजारेमा सम्पूर्ण कागजात सहित तिन दिन भित्र निर्णयका लागि आयोगमा पठाउनु पर्नेछ ।
- पेश भएमा आयोगबाट निर्णय सहित प्राप्त भए वा निर्वाचन अधिकृतबाट नै निर्णय हुनकालागि फिर्ता आएमा आफैले सुनुवाई गर्नु पर्नेछ ।
- मनोनयन पत्र सम्बन्धी कारवाही स्थगित भएकोमा आयोगबाट प्राप्त निर्देशन बमोजिम तत्कालै अर्को मिति तय गरी सो को सूचना मनोनयन पत्र जाँच स्थलमा टाँस गर्नु पर्नेछ ।
- उम्मेदवारको मनोनयनपत्र बदर गर्ने विषयमा उजुरी नै नपरेको तर जाँचबुझको क्रममा कुनै मनोनयन पत्र बदर हुने देखिएमा मनोनयनकर्तालाई निर्धारित समय भित्र लिखित जवाफ पेश गर्न लगाउनु पर्नेछ ।
- कुनै भवितव्य परि मतपेटिका नोक्सान भए वा तोडफोड भएको भनि मतदान अधिकृतबाट सूचना प्राप्त भएको अवस्थामा तत्काल निर्वाचन आयोगलाई सूचना दिनु पर्नेछ ।
- काबुबाहिरको कुनै कारणले मतदानको काम सुचारु हुन नसकेको अवस्थामा तत्काल निर्वाचन आयोगलाई छिटो माध्यमबाट सूचना दिनु पर्नेछ ।
- मतदान स्थगित भएकोमा आयोगबाट प्राप्त निर्देशन बमोजिम तत्कालै पुनः मतदान हुने मिति र समयको सूचना टाँस गर्नु पर्नेछ ।
- मतगणनाको क्रममा मतदान स्थलबाट प्राप्त खसेको मतको संख्या र मतपेटिकामा रहेको मतपत्रको संख्या सम्बन्धी विवाद भएमा मतपेटिकामा रहेको संख्यालाई खसेको मत मानि निर्णय गर्नु पर्नेछ ।
- तर, कुनै मतदान केन्द्रको कुल मतदाता संख्या भन्दा बढी मतपत्र मतपेटिकामा रहेको भेटिएमा अमान्य हुनेछ ।
- मत बरार भएकोमा एउटामा निर्वाचित लेख्ने र अन्यमा शुन्य (०) लेखी गोला तयार गर्नु पर्नेछ ।
- लेखीएको अंक नदेखिने र कुनै पहिचान नखुल्ने गरी गोला पट्याई सबैले देख्ने स्थानमा राखी मत बराबर भएका उम्मेदवारहरूलाई एक एक वटा टिप्न लगाउनु पर्नेछ ।
- निर्वाचित लेखीएको गोला प्राप्त गर्ने उम्मेदवारलाई एक मत बढी पाएको मानि विजयी भएको घोषणा गर्नु पर्नेछ ।
- गोलाद्वारा विजयी घोषणा भएको मुचुल्कामा मतगणना प्रतिनिधिको दस्तखत गराई निर्वाचन अधिकृतले प्रमाणीत गरी राख्नु पर्नेछ ।

निर्वाचन अयोग

- उम्मेदवारको अयोग्यता सम्बन्धमा आयोगलाई निर्वाचन अधिकृतबाट प्राप्त वा आयोगमा पेश भएको निवेदन आवश्यक जाँचबुझ गरी सिफारिस गर्न समितिमा तत्काल पेश गर्नु पर्नेछ ।
- प्राप्त निवेदन उपर समितिले जाँचबुझ तथा छानविन गरी निवेदन परेको मितिले सात दिन भित्र सिफारिस सहित आयोगमा पेश गर्नु पर्नेछ ।
- आयोगमा पेश भएकोमा आयोगलाई थप जाँचबुझ गर्नु पर्ने लागेमा आवश्यक जाँचबुझ गरी आयोगलाई प्राप्त भएको मितिले तीन दिन भित्र निर्णय गर्नु पर्नेछ ।
- समिति समक्ष पेश हुन आएका अन्य विषयमा पेश भएको मितिले चार दिन भित्र जाँचबुझ कार्य सम्पन्न गरी निर्णयका लागि सिफारिस सहित आयोगमा पेश गर्नु पर्नेछ ।
- आयोगलाई थप जाँचबुझ गर्नु पर्ने लागेमा आवश्यक जाँचबुझ गरी आयोगलाई प्राप्त भएको मितिले तीन दिन भित्र निर्णय गर्नु पर्नेछ ।
- विवादका विषयमा भएको निर्णय तत्काल सम्बन्धित अधिकारीलाई जानकारी दिनु पर्नेछ ।
- मतगणनास्थलको अनधिकृत कब्जा भएको उजुरी प्राप्त भएमा जाँचबुझ प्रतिवेदनको आधारमा निर्णय गर्नु पर्नेछ ।

- समितिले सो सम्बन्धमा तत्काल निर्वाचन अधिकृतबाट यथार्थ विवरण माग गर्ने,
- प्राप्त विवरणमा अनधिकृत रूपमा मतगणना स्थल कब्जा भएको भन्ने यथेष्ट आधार देखिएमा मतगणना कार्य अवैध घोषणा गर्न आयोगलाई सिफारिस गर्ने,
- प्राप्त विषयमा आयोगले तत्काल निर्णय गरी सो को जानकारी निर्वाचन अधिकृतलाई पठाउने,
- मतगणनाको कार्य बढाउने निर्णय भएमा सोही दिन अर्को मतदानको मिति तोकि सूचना जारी गर्न समेत निर्वाचन अधिकृतलाई निर्देशन दिने,
- बढाउने मतपत्र तोक्ने सम्बन्धमा देहायको कार्यविधि अपनाउनु पर्नेछ ।
- ऐन, नियम र निर्देशिकामा उल्लेख भएका र आयोगले बढाउने भनि तोकि दिएको मतपत्र बढाउने,
- माथि उल्लेखित बाहेकको मतपत्र सदर वा बढाउने सम्बन्धी विवाद उत्पन्न भएमा निर्वाचन अधिकृतले तत्काल आयोगको निर्देशन माग गरी प्राप्त निर्देशन बमोजिम गर्ने,
- तोकिएको बढाउने मतपत्रको विवरण निर्वाचन अधिकृतले मतगणना स्थलमा सबैले देख्ने गरी ठाउँ ठाउँमा टाँस गर्नु पर्ने,
- आयोगबाट प्रदान गरिएको निर्देशन मतगणना स्थलमा रहेका मतगणना प्रतिनिधिहरूलाई एक एक प्रति प्रिण्ट उपलब्ध गराउनु पर्ने,
- निर्वाचन अधिकृतले पेश गरेका वा समिति समक्ष सिधै प्राप्त भएका उजुरी र विवाद सम्बन्धमा समितिले आफ्नो राय सहित निर्णयको लागि आयोग समक्ष पेश गर्नु पर्नेछ ।
- पेश हुन आएको विषयमा आयोगले अन्तिम निर्णय गर्नेछ ।

नामदर्ता अधिकारी/ जिल्ला निर्वाचन अधिकारी

- अनुसन्धान तहकिकात गरी मुद्दा चलाउनु पर्ने विषयमा यस उपदफा बमोजिमको कार्यविधि अपनाउनु पर्नेछ ।
- प्राप्त उजुरीका सम्बन्धमा आवश्यक अनुसन्धान गर्नका लागि अनुसन्धान अधिकृत समक्ष पठाउनु पर्नेछ ।
- अनुसन्धान अधिकृतले सम्बन्धित व्यक्तिसँग केहि बुझ्नु पर्ने भए तिन दिन भित्र सो सम्बन्धमा जवाफ पेश गर्न पत्राचार गर्नु पर्नेछ । जवाफ प्राप्त भए वा तोकिएको अवधि व्यतित भएपछि जाँचबुझको कार्य अधि बढाउनु पर्नेछ ।
- सम्बन्धित व्यक्तिबाट प्राप्त जवाफ र अन्य कागज प्रमाणका आधारमा विवरण ढाँटी नाम दर्ता गराएको वा निवेदन दिएको हो होइन भन्ने विषयमा जाँचबुझ गर्नु पर्नेछ ।
- जाँचबुझबाट कसुर गरेको यकिन भएमा सो विषयमा प्रस्तावित अभियोजन पत्र तयार गरी मुद्दा चल्ने वा नचल्ने निर्णयको लागि सम्बन्धित सरकारी वकील समक्ष पठाउनु पर्नेछ ।
- सरकारी वकिल समक्ष पठाइएकोमा सम्बन्धित सरकारी वकीलबाट मुद्दा चल्ने निर्णय भई आएमा अन्तिम अभियोग पत्र तयार गरी जिल्ला अदालतमा मुद्दा दायर गर्नु पर्नेछ ।
- नाम दोहोरो परेकोमा हटाउन निवेदन दिएमा वा दोहोरो परेको जानकारी प्राप्त हुन आएमा स्थायी ठेगाना माग गरी सोही स्थानमा मतदाता नामावली कायम गर्नु पर्नेछ ।
- स्थायी ठेगानाको विवरण प्राप्त नभएमा पछिल्लो पटक नाम दर्ता गरेको स्थानमा नाम कायम गर्नु पर्नेछ ।

२. जनशक्ति सम्बन्धी व्यवस्था

- जनशक्ति सम्बन्धी उपलब्ध गराउनु पर्ने : आयोगले निर्वाचन विवादको प्रशासनिक कार्य हेर्न तथा प्रतिवेदन गर्नका लागि आवश्यक जनशक्ति उपलब्ध गराउनु पर्नेछ ।
 - मतदान केन्द्रको निर्वाचन विवाद निरुपणको प्रशासनिक कार्य गर्ने जिम्मेवारी सहायक मतदान अधिकृतको हुनेछ ।
 - निर्वाचन अधिकृतको कार्यालयमा पर्ने निर्वाचन विवाद निरुपणको प्रशासनीक कार्यको जिम्मेवारी सहायक निर्वाचन अधिकृतको हुनेछ ।
 - सहायक निर्वाचन अधिकृतको सहयोगको लागि आयोगले १ जना सहायक कर्मचारीको व्यवस्था गर्नेछ ।
 - अनुगमनकर्ताले सम्बन्धित निर्वाचन क्षेत्रको निर्वाचन विवादको प्रशासनीक कार्य गर्न तोकिएको कर्मचारीको सहयोग लिन सक्नेछ ।
 - निर्वाचन विवाद निरुपण समितिको सचिवालय तथा प्रशासनीक कार्य निर्वाचन विवाद निरुपण शाखाले गर्नेछ ।
 - निर्वाचन विवाद निरुपण समितिले हरेक हप्ता निर्वाचन विवादको संख्या र प्रकृति सार्वजनिक गर्ने व्यवस्था मिलाउनु पर्नेछ ।
- तर, मतदानको दिन देखि मत परिणाम घोषणाको अवधिमा निर्वाचन विवादको संख्या र प्रकृति दैनिक सार्वजनिक गर्ने व्यवस्था मिलाउनु पर्नेछ ।

३. प्रतिवेदन सम्बन्धी व्यवस्था

- प्रतिवेदन सम्बन्धी व्यवस्था : मतदान अधिकृतले प्राप्त उजुरी आफूले निरुपण गर्न नमिल्ने भए सम्बन्धित निर्वाचन अधिकृत समक्ष पेश गर्नु पर्नेछ ।
 - प्राप्त उजुरी तथा दफा (११) र (१२) बमोजिम दर्ता तथा भएको निर्णयको सक्कलै प्रति शिलबन्दी गरी निर्वाचन अधिकृतलाई र प्रतिलिपि (कार्वन कपी) समितिलाई प्रतिवेदन गर्ने प्रयोजनका लागि तोकिएको कर्मचारीलाई बुझाउनु पर्नेछ ।
 - निर्वाचन अधिकृत वा अनुगमनकर्ताले दफा १० बमोजिम प्राप्त उजुरी आफूले निरुपण गर्न नमिल्ने भए समिति समक्ष पेश गर्नु पर्नेछ ।
 - प्राप्त उजुरी तथा कारवाहीको विवरण हरेक शुक्रवारका दिन दिनको ३ बजे भित्र समिति समक्ष प्रतिवेदन गर्नु पर्नेछ । तर मतदानको दिन देखि मतगणना कार्य सम्पन्न नभए सम्म हरेक दिन ३ बजे भित्र समिति समक्ष प्रतिवेदन गर्नु पर्नेछ ।
 - उजुरी तथा निर्णयको सक्कलै प्रति शिलबन्दी गरी सम्बन्धित जिल्ला निर्वाचन कार्यालयमा बुझाउनु पर्नेछ । प्रतिलिपि (कार्वन कपी) र मतदान अधिकृतबाट प्राप्त विवरण समेत संलग्न गरी समितिलाई पठाउनु पर्ने छ ।
 - निर्वाचन अधिकृतले पेश गरेका वा समिति समक्ष सिधै प्राप्त भएका उजुरी सम्बन्धमा समितिले आवश्यक छानबिन गरी राय सहित आयोग समक्ष पेश गर्नु पर्नेछ ।
 - समिति समक्ष प्राप्त भएका उजुरी सम्बन्धमा समितिले सम्बन्धित निर्वाचन अधिकृत, अनुगमनकर्ता वा मतदान अधिकृतसँग आवश्यक जाँचबुझको लागि लेखि पठाएकोमा जाँचबुझ गरी प्रतिवेदन पठाउनु पर्नेछ ।

अनुगमन ताथ मूल्यांकन:

तालिमको उपलब्धि मापनका साथै यसमा भएका कमी कमजोरीहरु पत्ता लगाई आगामी तालिममा सुधार गर्नका लागि यसको अनुगमन तथा मूल्यांकन गर्न जरुरी हुन्छ। यसका लागि सहभागीहरुले तालिममा देखेका वा महशुस गरेका सुधारका पक्षहरु पहिचान गर्न सहभागीहरुको पृष्ठपोषण लिने। हरेक दिनको सत्रहरु पश्चात त्यस दिनको तालिम मूल्यांकन फारम सहभागीहरुलाई वितरण गरी हरेक सत्रको पृष्ठपोषण संकलन गर्ने। सो पृष्ठपोषण एक्सल टेम्प्लेटमा हालि विश्लेषण गर्ने। यसका साथै सहभागीहरुले उपलब्ध गराएका टिप्पणीहरु माथि सहजकर्ताहरुले छलफल गर्ने र भोलिको सत्र वा अर्को तालिमको लागि सुधारका पक्षहरु पहिचान गर्ने।

दैनिक मूल्यांकन फारमका अलावा कार्यक्रमको पहिलो दिन मूल विषयमा प्रवेश गर्नु अगावै पूर्व मूल्यांकन (वस्तुगत परिक्षा) गर्ने र कार्यक्रमको अन्तिम सत्र पश्चात कार्यक्रमको समग्र मूल्यांकन गर्ने। यी सबै मूल्यांकन फारमहरु तालिमको निर्देशिका साथै तयार, अद्यावधी गर्ने र तालिममा तयारी हालतमा राख्ने। पूर्व मूल्यांकन र कार्यक्रमको समग्र मूल्यांकन फारम कार्यक्रम सकिए पश्चात सहजकर्ताले एक्सल टेम्प्लेटमा डाटा इन्ट्र गरी विश्लेषण गर्ने र सो बाट आएको मूल्यांकन नतिजाहरु ग्राफ सहित कार्यक्रम प्रतिवेदनमा समावेश गर्ने। हरेक कार्यक्रमको एक्सल टेम्प्लेट सुरक्षित राख्ने र आवधिक रुपमा ती डाटालाई क्रस टेबुलेशन र तुलनात्मक विश्लेषण गरी आवधिक (चौमासीक वा अर्धवार्षिक) प्रतिवेदन तयार गर्ने।